Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
YVES BOT
της 14ης Μαρτίου 2019[1]

Υπόθεση C-38/18

Massimo Gambino,
Shpetim Hyka
κατά
Procura della Repubblica presso il Tribunale di Bari,
Ernesto Lappostato,
Banca Carige SpA – Cassa di Risparmio di Genova e Imperia

[αίτηση του Tribunale di Bari
(πρωτοδικείου Μπάρι, Ιταλία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις – Οδηγία 2012/29/ΕΕ – Προστασία των θυμάτων της εγκληματικότητας – Άρθρο 16 – Δικαίωμα να εκδοθεί εντός εύλογης προθεσμίας απόφαση σχετικά με την αποζημίωση – Άρθρο 18 – Μέτρα προστασίας κατά τη διάρκεια της εξέτασης – Αλλαγή στη σύνθεση του δικαστικού σχηματισμού ενώπιον του οποίου το θύμα κατέθεσε ως μάρτυρας – Εθνική νομοθεσία που επιτρέπει στον κατηγορούμενο να αρνηθεί να συναινέσει στην ανάγνωση της κατάθεσης και να απαιτήσει την επανάληψή της ενώπιον του νέου δικαστικού σχηματισμού – Συμβατότητα – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Άρθρα 47 και 48 – Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών – Άρθρο 6, παράγραφος 1, και παράγραφος 3, στοιχείο δ′ – Λεπτομερείς κανόνες για την εφαρμογή του δικαιώματος για δίκαιη δίκη σε περίπτωση αλλαγής στη σύνθεση του δικαστικού σχηματισμού – Αρχές της προφορικότητας και του αμεταβλήτου του δικαστή – Αρχή της αμεσότητας»

I. Εισαγωγή

1. Στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κατά το κατηγορητικό σύστημα, αντιτίθεται η οδηγία 2012/29/ΕΕ[2] σε εθνική νομοθεσία που, σε περίπτωση αλλαγής της σύνθεσης του δικαστικού σχηματισμού ενώπιον του οποίου εξετάστηκε το θύμα, προβλέπει δικονομικό σύστημα βάσει του οποίου ο κατηγορούμενος δύναται να αρνηθεί να συναινέσει στην ανάγνωση της κατάθεσης του εν λόγω θύματος, απαιτώντας την επανάληψή της ενώπιον του νέου δικαστικού σχηματισμού;

2. Αυτό είναι, κατ' ουσίαν, το προδικαστικό ερώτημα που έθεσε το Tribunale di Bari (πρωτοδικείο Μπάρι, Ιταλία).

1 Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

2 Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2012, για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας και την αντικατάσταση της απόφασης-πλαισίου 2001/220/ΔΕΥ του Συμβουλίου (ΕΕ 2012, L 315, σ. 57).

3. Το προδικαστικό αυτό ερώτημα εντάσσεται στο πλαίσιο ποινικής υπόθεσης κατά των Massimo Gambino και Shpetim Hyka για τα εγκλήματα της απάτης και της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες, των οποίων το θύμα κατέθεσε ως μάρτυρας κατηγορίας κατά την ακροαματική διαδικασία ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου. Δεδομένου ότι μετά την κατάθεσή του αντικαταστάθηκε ένας από τους τρεις δικαστές που συγκροτούσαν το πρωτοβάθμιο δικαστήριο, η υπεράσπιση επικαλέστηκε τις εφαρμοστέες διατάξεις του codice di procedura penale (κώδικα ποινικής δικονομίας) για να αντιταχθεί στην ανάγνωση της κατάθεσης ενώπιον του νέου δικαστικού σχηματισμού, απαιτώντας την επανάληψή της.

4. Δεν είναι η πρώτη φορά που υποβάλλεται στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα σχετικά με τη συμβατότητα των διατάξεων του εν λόγω κώδικα ποινικής δικονομίας με τα μέτρα προστασίας των οποίων τα θύματα απολαύουν κατά το δίκαιο της Ένωσης. Στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις της 16ης Ιουνίου 2005, Pupino[3], και της 21ης Δεκεμβρίου 2011, X[4], το Δικαστήριο είχε κληθεί να ερμηνεύσει τις διατάξεις της απόφασης-πλαισίου 2001/220 του Συμβουλίου στο πλαίσιο της διαδικασίας συντηρητικής απόδειξης που προβλέπεται από το ιταλικό σύστημα ποινικής δικαιοσύνης για τα πιο ευάλωτα θύματα.

5. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο καλείται να αποφανθεί ως προς το περιεχόμενο των μέτρων προστασίας που θεσπίζει η οδηγία 2012/29, η οποία αντικατέστησε την απόφαση-πλαίσιο 2001/220, όταν σύμφωνα με την εν λόγω εθνική νομοθεσία ο κατηγορούμενος δύναται να αρνηθεί να συναινέσει στη χρήση των καταθέσεων του θύματος σε περίπτωση αλλαγής που επηρεάζει τη σύνθεση του δικαστικού σχηματισμού.

6. Το Δικαστήριο θα πρέπει, ιδίως, να καθορίσει το περιεχόμενο αυτών των μέτρων που προβλέπονται στο κεφάλαιο 4 της εν λόγω οδηγίας, λαμβανομένων υπόψη των θεμελιωδών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου κατά τα άρθρα 47 και 48 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης[5] καθώς και κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, και παράγραφος 3, στοιχείο δ′, της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών[6].

7. Μολονότι η εν λόγω οδηγία απαιτεί από τα κράτη μέλη να διασφαλίζουν στα θύματα της εγκληματικότητας υψηλό επίπεδο προστασίας, θεσπίζοντας κατάλληλα μέτρα σχετικά με την κατάθεσή τους κατά τη διάρκεια των δικαστικών διαδικασιών, θα καταστήσω σαφές, με τις παρούσες προτάσεις, ότι ο νομοθέτης της Ένωσης δεν σκοπούσε να περιορίσει τον αριθμό των δημόσιων καταθέσεων του θύματος, με εξαίρεση την περίπτωση που το θύμα είναι παιδί.

8. Θα εξηγήσω ότι, σε νομικό σύστημα όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, ο σεβασμός του δικαιώματος για δίκαιη δίκη και ο σεβασμός των δικαιωμάτων της υπεράσπισης απαιτούν ο δικαστής που πρέπει να αποφανθεί σχετικά με την ενοχή του κατηγορουμένου να είναι ο δικαστής ενώπιον του οποίου, κατ' αρχήν, έλαβε χώρα η εξέταση του μάρτυρα, ειδικά όταν πρόκειται για βασικό μάρτυρα, του οποίου η μαρτυρία είναι πιθανό να καθορίσει την αθωότητα ή την ενοχή του κατηγορουμένου. Αυτό απορρέει από τις αρχές της προφορικότητας και του αμεταβλήτου του δικαστή, νοουμένου ως του έχοντος ευθεία και άμεση γνώση της υπόθεσης, καθώς και από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Στο πλαίσιο αυτό, όταν η κατάθεση του μάρτυρα είναι καθοριστική για την ενοχή ή μη του κατηγορουμένου, η αλλαγή της σύνθεσης του δικαστηρίου μετά την κατάθεση του εν λόγω μάρτυρα συνεπάγεται, κατ' αρχήν, την εκ νέου κατάθεση του τελευταίου.

3 C-105/03 (EU:C:2005:386).

4 C-507/10 (EU:C:2011:873). Στην απόφαση εκείνη, το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί ως προς τη συμβατότητα των διατάξεων του κώδικα ποινικής δικονομίας σχετικά με τη διαδικασία συντηρητικής απόδειξης, υπό το πρίσμα των άρθρων 2, 3 και 8 της απόφασης-πλαισίου 2001/220/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 15ης Μαρτίου 2001, σχετικά με το καθεστώς των θυμάτων σε ποινικές διαδικασίες (ΕΕ 2001, L 82, σ. 1).

5 Στο εξής: Χάρτης.

6 Υπεγράφη στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950, στο εξής: ΕΣΔΑ.

9. Υπό αυτές τις συνθήκες, θα προτείνω στο Δικαστήριο να αποφανθεί ότι, με εξαίρεση τα μέτρα που προβλέπονται για τα θύματα που είναι παιδιά, καμία από τις διατάξεις της οδηγίας 2012/29 δεν απαγορεύει εθνική ρύθμιση όπως η επίμαχη, η οποία επιτρέπει στον κατηγορούμενο να αρνηθεί να συναινέσει στην ανάγνωση της κατάθεσης του θύματος και να απαιτήσει την επανάληψή της ενώπιον του νέου δικαστικού σχηματισμού.

10. Από την άλλη πλευρά, θα δείξω ότι, σε περίπτωση που ο κατηγορούμενος απαιτεί νέα κατάθεση του θύματος, οι αρμόδιες εθνικές αρχές οφείλουν να προβούν σε ατομική αξιολόγηση σύμφωνα με τις απαιτήσεις της οδηγίας 2012/29, προκειμένου να καθορίσουν τις ειδικές ανάγκες του εν λόγω θύματος και, κατά περίπτωση, σε ποιον βαθμό το θύμα αυτό θα μπορούσε να ωφεληθεί από τα ειδικά μέτρα προστασίας που προβλέπονται στα άρθρα 23 και 24 της εν λόγω οδηγίας. Στο πλαίσιο αυτό, θεωρώ ότι στα εθνικά δικαστήρια εναπόκειται να διασφαλίζουν ότι τα μέτρα αυτά δεν θίγουν τον δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας, κατά την έννοια του άρθρου 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη, ή τα δικαιώματα της υπεράσπισης, κατά την έννοια του άρθρου του 48, παράγραφος 2.

11. Τέλος, θα επισημάνω ότι η οδηγία 2012/29 δεν απαγορεύει στα κράτη μέλη να λαμβάνουν περισσότερα μέτρα προστασίας όσον αφορά την εξέταση των θυμάτων κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, υπό την προϋπόθεση πάντως ότι τα μέτρα αυτά δεν θίγουν τα δικονομικά δικαιώματα του κατηγορουμένου.

II. Το νομικό πλαίσιο

Α. Η ΕΣΔΑ

12. Το άρθρο 6, παράγραφος 1, και παράγραφος 3, στοιχείο δ', της ΕΣΔΑ, το οποίο τιτλοφορείται «Δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης», ορίζει:

«1. Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή δικαίως […] και εντός λογικής προθεσμίας, υπό […] δικαστηρίου […] το οποίον θα αποφασίση […] επί του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως. […]

[…]

3. Ειδικώτερον, πας κατηγορούμενος έχει δικαίωμα:

[…]

δ) να εξετάση ή ζητήση όπως εξετασθώσιν οι μάρτυρες κατηγορίας και επιτύχη την πρόσκλησιν και εξέτασιν των μαρτύρων υπερασπίσεως υπό τους αυτούς όρους ως των μαρτύρων κατηγορίας.»

Β. Το δίκαιο της Ένωσης

1. Ο Χάρτης

13. Το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη ορίζει ότι «[κ]άθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικασθεί η υπόθεσή του δίκαια, δημόσια και εντός εύλογης προθεσμίας, από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως».

14. Κατά το άρθρο 48, παράγραφος 2, του Χάρτη, «[δ]ιασφαλίζεται ο σεβασμός των δικαιωμάτων της υπεράσπισης σε κάθε κατηγορούμενο».

2. Η οδηγία 2012/29

15. Η οδηγία 2012/29 αποσκοπεί στην αναθεώρηση και συμπλήρωση των αρχών που ορίζει η απόφαση-πλαίσιο 2001/220 και στην ενίσχυση του επιπέδου προστασίας των θυμάτων, ιδίως στο πλαίσιο των ποινικών διαδικασιών [7].

16. Σκοπός της οδηγίας αυτής είναι να εξασφαλίσει ότι τα θύματα της εγκληματικότητας τυγχάνουν της δέουσας πληροφόρησης, υποστήριξης και προστασίας και ότι μπορούν να μετέχουν στην ποινική διαδικασία [8].

17. Οι αιτιολογικές σκέψεις 11, 12, 20, 53, 55, 58 και 66 της εν λόγω οδηγίας έχουν ως εξής:

«(11) Η παρούσα οδηγία ορίζει ελάχιστους κανόνες. […]

(12) Τα δικαιώματα που θεσπίζονται στην παρούσα οδηγία δεν θίγουν τα δικαιώματα του δράστη. […]

[…]

(20) Ο ρόλος των θυμάτων στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης και η δυνατότητά τους να συμμετέχουν ενεργά στην ποινική διαδικασία ποικίλλουν στα κράτη μέλη, αναλόγως του εθνικού συστήματος, και καθορίζονται βάσει ενός ή περισσοτέρων από τα ακόλουθα κριτήρια: […] εάν το θύμα υπέχει νομική υποχρέωση ή καλείται να συμμετάσχει ενεργά στην ποινική διαδικασία, επί παραδείγματι, ως μάρτυρας […]. Τα κράτη μέλη θα πρέπει να προσδιορίζουν ποιες από τις καταστάσεις αυτές ισχύουν για τον καθορισμό του πεδίου εφαρμογής των δικαιωμάτων που θεσπίζονται στην παρούσα οδηγία, όταν υπάρχουν αναφορές στον ρόλο του θύματος στο οικείο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης.

[…]

(53) Ο κίνδυνος δευτερογενούς και επαναλαμβανόμενης θυματοποίησης, εκφοβισμού και αντεκδίκησης από τον δράστη ή λόγω της συμμετοχής του θύματος στην ποινική διαδικασία θα πρέπει να περιορισθεί με τη συντονισμένη διεξαγωγή της διαδικασίας και με σεβασμό, που επιτρέπει στα θύματα να αναπτύσσουν σχέσεις εμπιστοσύνης με τις αρχές. Η επικοινωνία με τις αρμόδιες αρχές θα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν ευκολότερη με παράλληλο περιορισμό των περιττών επαφών με το θύμα, επιτρέποντας, παραδείγματος χάριν, τη μαγνητοσκόπηση της εξέτασης και τη χρησιμοποίησή της κατά τη δικαστική διαδικασία. […]

[…]

(55) Ορισμένα θύματα είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένα στον κίνδυνο δευτερογενούς και επαναλαμβανόμενης θυματοποίησης, εκφοβισμού και αντεκδίκησης από τον δράστη κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας. Είναι δυνατόν ο κίνδυνος αυτός να οφείλεται στα προσωπικά χαρακτηριστικά του θύματος στο είδος ή τη φύση του εγκλήματος και στις περιστάσεις τέλεσής του. Μόνο με την ταχύτερη δυνατή διεξαγωγή ατομικών αξιολογήσεων είναι δυνατόν να εντοπισθεί αποτελεσματικά ο εν λόγω κίνδυνος. Όλα τα θύματα θα πρέπει να υπάγονται σε τέτοια αξιολόγηση προκειμένου να καθορίζεται αν κινδυνεύουν να υποστούν δευτερογενή και επαναλαμβανόμενη θυματοποίηση, εκφοβισμό και αντεκδίκηση και ποια ειδικά μέτρα προστασίας απαιτούνται.

[…]

7 Βλ. αιτιολογική σκέψη 4 της εν λόγω οδηγίας.

8 Βλ. άρθρο 1, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 2012/29.

(58) Τα θύματα τα οποία έχουν κριθεί ευάλωτα στον κίνδυνο δευτερογενούς και επαναλαμβανόμενης θυματοποίησης, εκφοβισμού και αντεκδίκησης θα πρέπει να τυγχάνουν κατάλληλων μέτρων προστασίας κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας. Η ακριβής φύση αυτών των μέτρων θα πρέπει να καθορίζεται μέσω της ατομικής αξιολόγησης, συνεκτιμώντας την επιθυμία του θύματος. Η εμβέλεια των μέτρων αυτών θα πρέπει να καθορίζεται με την επιφύλαξη των δικαιωμάτων της υπεράσπισης και σύμφωνα με τους κανόνες της διακριτικής ευχέρειας του δικαστηρίου. Οι ανησυχίες και οι φόβοι των θυμάτων σε σχέση με τη διαδικασία θα πρέπει να αποτελούν θεμελιώδη παράγοντα, προκειμένου να προσδιορισθεί κατά πόσο χρειάζονται κάποιο ειδικό μέτρο.

[…]

(66) Η παρούσα οδηγία σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα και τηρεί τις αρχές που αναγνωρίζονται από τον [Χάρτη]. Ειδικότερα, σκοπός της είναι να προάγει […] το δικαίωμα αμερόληπτου δικαστηρίου.»

18. Το κεφάλαιο 3 της οδηγίας 2012/29 αφορά τη «[σ]υμμετοχή στην ποινική διαδικασία» του θύματος. Το άρθρο του 16, παράγραφος 1, έχει ως εξής:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε τα θύματα να έχουν το δικαίωμα να ζητούν, στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας, την έκδοση απόφασης για την αποζημίωσή τους από μέρους του δράστη, εντός εύλογης προθεσμίας, εκτός εάν το εθνικό δίκαιο προβλέπει ότι η σχετική απόφαση λαμβάνεται στο πλαίσιο άλλης νομικής διαδικασίας.»

19. Το κεφάλαιο 4 της εν λόγω οδηγίας, το οποίο αφορά την «[π]ροστασία των θυμάτων και [την] αναγνώριση των θυμάτων με ειδικές ανάγκες προστασίας», περιλαμβάνει τα άρθρα 18 έως 24.

20. Το άρθρο 18 της οδηγίας αυτής, το οποίο τιτλοφορείται «Δικαίωμα προστασίας», έχει ως εξής:

«Με την επιφύλαξη των δικαιωμάτων της υπεράσπισης, τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε να προβλέπονται μέτρα για την προστασία των θυμάτων και των μελών της οικογένειάς τους από δευτερογενή και επαναλαμβανόμενη θυματοποίηση και εκφοβισμό, καθώς και από τους κινδύνους ψυχικής, συναισθηματικής ή ψυχολογικής βλάβης, και για την προστασία της αξιοπρέπειας των θυμάτων κατά τη διάρκεια της εξέτασης ή της κατάθεσής τους. Εφόσον απαιτείται, τα μέτρα αυτά περιλαμβάνουν επίσης διαδικασίες καθιερωμένες από το εθνικό δίκαιο για τη σωματική προστασία των θυμάτων και των μελών της οικογένειάς τους.»

21. Τα άρθρα 19 έως 21 της οδηγίας 2012/29 αφορούν τα γενικά μέτρα προστασίας των θυμάτων κατά την εξέταση ή την κατάθεσή τους.

22. Το άρθρο 20 της οδηγίας αυτής, το οποίο μνημονεύθηκε ρητώς από το αιτούν δικαστήριο και τιτλοφορείται «Δικαίωμα προστασίας των θυμάτων κατά την ποινική έρευνα», έχει ως εξής:

«Με την επιφύλαξη των δικαιωμάτων της υπεράσπισης και σύμφωνα με τους κανόνες της διακριτικής ευχέρειας του δικαστηρίου, τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι κατά τη διάρκεια της ποινικής έρευνας:

[…]

β) ο αριθμός των εξετάσεων των θυμάτων περιορίζεται στο ελάχιστο και οι εξετάσεις διεξάγονται μόνο όταν είναι αυστηρά αναγκαίο για τους σκοπούς της ποινικής έρευνας·

[…]».

23. Το άρθρο 22 της εν λόγω οδηγίας αφορά την ατομική αξιολόγηση στην οποία πρέπει να υποβάλλονται τα θύματα, προκειμένου να προσδιοριστούν οι ειδικές ανάγκες προστασίας τους.

24. Τα άρθρα 23 και 24 της οδηγίας 2012/29 αφορούν τα ειδικά μέτρα προστασίας των οποίων απολαύουν τα πλέον ευάλωτα θύματα.

Γ. Το ιταλικό δίκαιο

25. Το άρθρο 111 του Costituzione (ιταλικού Συντάγματος) αφορά τις εγγυήσεις της ποινικής δίκης και τονίζει, μεταξύ άλλων, τη σημασία της εκατέρωθεν ακρόασης και τον προφορικό χαρακτήρα της ιταλικής ποινικής διαδικασίας, καθώς και τις εξαιρέσεις τους όσον αφορά τις διατυπώσεις λήψης των αποδείξεων. Προβλέπει τα εξής[9]:

«Η δικαστική λειτουργία ασκείται μέσω δίκαιης δίκης που ρυθμίζεται από τον νόμο.

Η δίκη διεξάγεται σύμφωνα με την αρχή της εκατέρωθεν ακρόασης, υπό συνθήκες ισότητας των μερών, ενώπιον ενός τρίτου και αμερόληπτου δικαστή. Ο νόμος διασφαλίζει την εύλογη διάρκεια της δίκης.

Στην ποινική δίκη ο νόμος εγγυάται ότι ο κατηγορούμενος για αδίκημα […] δύναται να εξετάσει ή να ζητήσει να εξεταστούν ενώπιον του δικαστή τα πρόσωπα που καταθέτουν εναντίον του […]

Όσον αφορά τη συλλογή των αποδεικτικών στοιχείων, η ποινική δίκη διέπεται από την αρχή της εκατέρωθεν ακρόασης. […]

Ο νόμος ρυθμίζει τις περιπτώσεις κατά τις οποίες η συλλογή των αποδεικτικών στοιχείων δεν πραγματοποιείται κατ' αντιμωλία σε περίπτωση συναίνεσης του κατηγορουμένου, σε περίπτωση αποδεδειγμένης αδυναμίας αντικειμενικού χαρακτήρα ή σε περίπτωση αποδεδειγμένης συμπεριφοράς αντίθετης προς τον νόμο.

[…]»

26. Το άρθρο 511 του κώδικα ποινικής δικονομίας, το οποίο τιτλοφορείται «Επιτρεπόμενες αναγνώσεις», προβλέπει στις παραγράφους του 1 και 2:

«1. Ο δικαστής αποφασίζει, εν ανάγκη αυτεπαγγέλτως, να αναγνωσθούν, εν όλω ή εν μέρει, τα έγγραφα της δικογραφίας για τους σκοπούς της ακροαματικής διαδικασίας.

2. Η ανάγνωση των καταθέσεων επιτρέπεται μόνον μετά από την εξέταση του μάρτυρα, εκτός αν η εξέταση δεν πραγματοποιήθηκε.»

27. Το άρθρο 525 του κώδικα ποινικής δικονομίας, το οποίο τιτλοφορείται «Αμεσότητα της απόφασης», προβλέπει στις παραγράφους του 1 και 2:

«1. Η απόφαση εκδίδεται αμέσως μετά το πέρας της ακροαματικής διαδικασίας.

2. Επί ποινή απόλυτης ακυρότητας, στη διάσκεψη μετέχουν οι ίδιοι δικαστές που μετείχαν στην ακροαματική διαδικασία. […]»

9 Γαλλική μετάφραση δημοσιεύθηκε από τη Γενική Γραμματεία της Προεδρίας της Ιταλικής Δημοκρατίας στην ακόλουθη ηλεκτρονική διεύθυνση: https://www.quirinale.it/allegati_statici/costituzione/costituzione_francese.pdf.

III. Τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

28. Οι M. Gambino και S. Hyka διώκονται ποινικά, για νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και απάτη, ενώπιον του Tribunale di Bari (πρωτοδικείου Μπάρι), το οποίο δικάζει πρωτοδίκως. Ένα από τα θύματα παρίσταται ως πολιτικώς ενάγων ζητώντας αποζημίωση για τη ζημία που υπέστη από την απάτη που διέπραξε ο M. Gambino.

29. Τα θύματα των εν λόγω εγκλημάτων εξετάστηκαν ως μάρτυρες κατά τη διάρκεια συνεδριάσεως της 14ης Απριλίου 2015.

30. Μετά την αλλαγή στη σύνθεση του δικαστικού σχηματισμού, όπου αντικαταστάθηκε ένας εκ των τριών δικαστών, ο M. Gambino, υπό την ιδιότητα του κατηγορουμένου, ζήτησε, κατά τη συνεδρίαση της 21ης Φεβρουαρίου 2017 και βάσει των άρθρων 511 και 525 του κώδικα ποινικής δικονομίας, την εκ νέου εξέταση των θυμάτων. Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι ο εν λόγω διάδικος δεν διευκρίνισε τους λόγους για τους οποίους ήταν απολύτως αναγκαία η εκ νέου εξέταση των θυμάτων.

31. Όπως επισημαίνει το αιτούν δικαστήριο, σε περίπτωση αλλαγής που επηρεάζει τη σύνθεση του δικαστικού σχηματισμού, η ιταλική νομοθεσία προβλέπει την επανάληψη της συζήτησης, πράγμα που συνεπάγεται την επανάληψη της διαδικασίας και, συνεπώς, την εκ νέου εξέταση των μαρτύρων [10]. Όταν ο δικαστής δέχεται την απόδειξη μέσω μαρτυρικών καταθέσεων, είναι δυνατή η ανάγνωση μόνον των καταθέσεων που δόθηκαν ενώπιον όλων των μερών της διαδικασίας.

32. Συναφώς, το Corte suprema di cassazione (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, Ιταλία) έχει κρίνει ότι «[η] επανάληψη της συζήτησης λόγω της αλλαγής του μοναδικού δικαστή ή ενός εκ των δικαστών πολυμελούς δικαστηρίου καθιστά αδύνατη τη χρησιμοποίηση, για την έκδοση απόφασης, της κατάθεσης που δόθηκε ενώπιον του εν λόγω δικαστή βάσει μόνον της ανάγνωσης της κατάθεσης, χωρίς επανάληψη της εξέτασης του μάρτυρα, σε περίπτωση που η νέα εξέταση εξακολουθεί να είναι δυνατή και ζητήθηκε από έναν εκ των διαδίκων» [11].

33. Η υπεράσπιση υπέβαλε εκ νέου το αίτημά της για την εκ νέου εξέταση των θυμάτων κατά τη συνεδρίαση της 10ης Οκτωβρίου 2017, κατά την οποία το Ministero Pubblico (εισαγγελική αρχή, Ιταλία) ζήτησε την υποβολή αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως. Πράγματι, ένα από τα αποδεικτικά στοιχεία που ζητήθηκαν από την εισαγγελική αρχή για την απόδειξη της ενοχής των κατηγορουμένων αποτελούν οι μαρτυρικές καταθέσεις των θυμάτων της απάτης και η χρηστικότητά τους.

34. Το αιτούν δικαστήριο συμμερίζεται τις αμφιβολίες που η εισαγγελική αρχή εξέφρασε σχετικά με τη συμβατότητα των διατάξεων του άρθρου 511, παράγραφος 2, και του άρθρου 525, παράγραφος 2, του κώδικα ποινικής δικονομίας με την οδηγία 2012/29.

35. Κατά το αιτούν δικαστήριο, ενώ η οδηγία αυτή απαιτεί να διασφαλίζεται στα θύματα της εγκληματικότητας επαρκής προστασία κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, οι ιταλικές διατάξεις, στον βαθμό που επιτρέπουν στον κατηγορούμενο να αρνηθεί να συναινέσει στη χρήση των καταθέσεων και να απαιτήσει την επανάληψη της εξέτασης, όχι μόνο προκαλούν στα θύματα επιπλέον ψυχικό άλγος σε αντίθεση με τον σκοπό της οδηγίας 2012/29, αλλά και παρέχουν στους κατηγορουμένους τη δυνατότητα να προβούν σε κατάχρηση του δικαιώματος για δίκαιη δίκη,

10 Το αιτούν δικαστήριο παραπέμπει στα άρθρα 492 έως 495 του κώδικα ποινικής δικονομίας.

11 Απόφαση αριθ. 2 του Corte suprema di cassazione (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου), ολομέλεια των ποινικών τμημάτων, της 15ης Ιανουαρίου 1999.

προκειμένου να επιμηκύνουν τη διάρκεια της διαδικασίας, εκμηδενίζοντας το δικαίωμα για τη λήψη αποζημίωσης σε εύλογο χρονικό διάστημα. Πάλι κατά το αιτούν δικαστήριο, η επανάληψη της εξέτασης θα ήταν αντίθετη προς τις αρχές που διατύπωσε το Δικαστήριο στην απόφαση της 16ης Ιουνίου 2005, Pupino [12].

36. Το αιτούν δικαστήριο θεωρεί ότι, από τη στιγμή που η εξέταση των θυμάτων έλαβε χώρα δημόσια τηρουμένης της αρχής της εκατέρωθεν ακρόασης και ενώπιον αμερόληπτου δικαστή, η ανάγνωση των εν λόγω καταθέσεων ουδόλως θίγει το δικαίωμα των κατηγορουμένων για δίκαιη δίκη. Επισημαίνει ότι, ούτως ή άλλως, είναι απαραίτητο να εφαρμοστεί η αρχή της αναλογικότητας και, επομένως, να ευθυγραμμιστεί η ανάγκη διασφάλισης του σεβασμού της αξιοπρέπειας του θύματος, σύμφωνα με την οδηγία 2012/29, με την ανάγκη σεβασμού του δικαιώματος για δίκαιη δίκη το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη και στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ.

37. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Tribunale di Bari (πρωτοδικείο Μπάρι) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να θέσει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Πρέπει τα άρθρα 16, 18 και 20, στοιχείο β', της οδηγίας 2012/29 να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι εμποδίζουν την εκ νέου εξέταση του θύματος ενώπιον νέου δικαστή, όταν ένας εκ των διαδίκων, κατά τα άρθρα 511, παράγραφος 2, και 525, παράγραφος 2, του κώδικα ποινικής δικονομίας (όπως ερμηνεύονται κατά πάγια σχετική νομολογία), αρνείται να συναινέσει στην ανάγνωση των προηγούμενων καταθέσεων του θύματος που πραγματοποιήθηκαν, σύμφωνα με την αρχή της εκατέρωθεν ακροάσεως, ενώπιον διαφορετικού δικαστή στην ίδια δίκη;»

IV. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

38. Η εξέταση του προδικαστικού ερωτήματος καθιστά αναγκαίες ορισμένες προκαταρκτικές παρατηρήσεις.

39. Πρώτον, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει σαφώς ότι, στο πλαίσιο της διαφοράς της κύριας δίκης, το θύμα κλήθηκε να μετάσχει στην ποινική διαδικασία κατά των M. Gambino και S. Hyka, ως μάρτυρας κατηγορίας. Εντούτοις, το Tribunale di Bari (πρωτοδικείο Μπάρι) δεν αναφέρει αν η κατάθεση του εν λόγω μάρτυρα είναι καθοριστική για την ενοχή ή μη των κατηγορουμένων. Ομοίως, δεν διευκρινίζει αν ο εν λόγω μάρτυρας είναι ιδιαίτερα ευάλωτος. Από την άλλη πλευρά, μπορούμε να αποκλείσουμε ότι το θύμα της απάτης είναι παιδί.

40. Δεύτερον, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η επίμαχη ποινική διαδικασία διεξάγεται ενώπιον πρωτοβάθμιου δικαστηρίου. Τα συμπεράσματά μου θα πρέπει επομένως να περιοριστούν στους κανόνες και στις αρχές που διέπουν την εξέταση των μαρτύρων στο πλαίσιο της πρωτόδικης δίκης, στον βαθμό που, όταν η δημόσια ακροαματική διαδικασία λαμβάνει χώρα σε πρώτο βαθμό, η έλλειψη δημόσιας συζήτησης στην κατ' έφεση δίκη μπορεί να δικαιολογηθεί από τις ιδιαιτερότητες της εν λόγω διαδικασίας, δεδομένων της φύσης του εθνικού συστήματος έφεσης, της έκτασης των εξουσιών του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου σύμφωνα με το εθνικό νομικό σύστημα και της φύσης των ζητημάτων επί των οποίων καλείται να αποφανθεί.

12 C-105/03 (EU:C:2005:386).

41. Τρίτον, το ερώτημα που μας απευθύνει το Tribunal di Bari (πρωτοδικείο Μπάρι) καθιστά αναγκαία την υπόμνηση της φύσης της ιταλικής ποινικής διαδικασίας[13] και των αρχών που τη διέπουν. Πράγματι, παραδοσιακά διακρίνονται δύο δικονομικά και θεσμικά συστήματα που καθιστούν δυνατή την κατανόηση της οργάνωσης των ποινικών δικαστηρίων και της θέσης που επιφυλάσσουν στους διάφορους παράγοντες της ποινικής δίκης: το κατηγορητικό σύστημα και το ανακριτικό σύστημα.

42. Το άρθρο 111 του Ιταλικού Συντάγματος κατοχυρώνει τις βασικές αρχές του κατηγορητικού συστήματος, μεταξύ των οποίων η αρχή της προφορικότητας. Η διάταξη αυτή προβλέπει ότι «[σ]την ποινική δίκη ο νόμος εγγυάται ότι ο κατηγορούμενος για αδίκημα [...] δύναται να εξετάσει ή να ζητήσει να εξεταστούν ενώπιον του δικαστή τα πρόσωπα που καταθέτουν εναντίον του», ενώ όσον αφορά τη συλλογή των αποδεικτικών στοιχείων η ποινική δίκη «διέπεται από την αρχή της εκατέρωθεν ακρόασης».

43. Στο πλαίσιο του ιταλικού συστήματος ποινικής δικαιοσύνης, το άρθρο 525 του κώδικα ποινικής δικονομίας κατοχυρώνει, όπως αναφέρει το αιτούν δικαστήριο στην απόφασή του, την αρχή της αμεσότητας, τόσο στη χρονική όσο και στην τοπική έκφανσή της.

44. Η αρχή της αμεσότητας, στον βαθμό που νοείται ως αρχή της ευθείας και άμεσης γνώσης της υπόθεσης, βασίζεται στις αρχές της προφορικότητας και του αμεταβλήτου του δικαστή.

45. Το Δικαστήριο δεν έχει ακόμη αποφανθεί ως προς την περιεχόμενο των αρχών αυτών. Μόνον ο γενικός εισαγγελέας P. Léger στις προτάσεις του στην υπόθεση Baustahlgewebe κατά Επιτροπής τις σκιαγράφησε[14]. Οι εν λόγω αρχές, όπως κατοχυρώνονται στο δίκαιο των κρατών μελών, είναι αρχές με πολλές πτυχές.

46. Σε γενικές γραμμές, οι αρχές της προφορικότητας και του αμεταβλήτου συνεπάγονται τον άμεσο χαρακτήρα της δικαστικής διαδικασίας, σύμφωνα με τον οποίο ο δικαστής πρέπει να έχει προσωπική και άμεση επαφή με τους διάφορους παράγοντες της ποινικής δίκης, δηλαδή τους διαδίκους, τους μάρτυρες, τους πραγματογνώμονες, τους δικηγόρους των διαδίκων και την εισαγγελική αρχή[15].

47. Στο γαλλικό ποινικό δίκαιο, οι αρχές αυτές συνεπάγονται ότι τα δικαστήρια κατ' αρχήν οφείλουν να αποφαίνονται επί τη βάσει των αποδείξεων που διεξήχθησαν ενώπιόν τους, προφορικά και άμεσα, δηλαδή πρέπει να αποφασίζουν επί τη βάσει όσων ακούουν (ή βλέπουν) κατά την ακροαματική διαδικασία, και όχι των εγγράφων του φακέλου της αστυνομίας ή της ανάκρισης[16].

48. Η αρχή της προφορικότητας συνεπάγεται ότι ο δικαστής δεν αποφαίνεται μόνο βάσει της δικογραφίας, αλλά μετά από προσωπική και ανθρώπινη επαφή με τους δράστες και τους μάρτυρες του εγκλήματος, πράγμα που σημαίνει ιδίως ότι οι μάρτυρες, ανεξαρτήτως του αν κατέθεσαν κατά την ανάκριση, εξετάζονται προφορικά[17]. Πράγματι, στην περίπτωση που πρόκειται για μαρτυρική κατάθεση, η διεξαγωγή αποδείξεων είναι απαραίτητη όχι μόνον όσον αφορά το περιεχόμενο της μαρτυρικής αυτής κατάθεσης, αλλά, όταν η απόφαση εξαρτάται καθοριστικά από τη συμπεριφορά του μάρτυρα, επίσης όσον αφορά τον τρόπο της κατάθεσής του και την εντύπωση που αυτός δίδει.

13 Βλ. σημεία 19 έως 29 των προτάσεων του γενικού εισαγγελέα P. Cruz Villalón στην υπόθεση X (C-507/10, EU:C:2011:682), στα οποία γίνεται εκτενής αναφορά στη φύση της ιταλικής ποινικής διαδικασίας και στα οποία παραπέμπω.

14 C-185/95 P (EU:C:1998:37). Παραπέμπω, συγκεκριμένα, στα σημεία 80 έως 83 των προτάσεων εκείνων.

15 Υπό αυστηρή έννοια του όρου, οι αρχές αυτές νοούνται ως το δικαίωμα διαδίκου να ακουσθεί κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, κατά την οποία αυτός ή ο εκπρόσωπός του έχει τη δυνατότητα να διατυπώσει τις απόψεις του και να απαντήσει στις ερωτήσεις των δικαστών. Στη δικαστική οργάνωση των κρατών μελών προβλέπονται συστήματα όπου υφίσταται συγκερασμός, σε ποικίλλουσες αναλογίες, του προφορικού και του γραπτού χαρακτήρα των δικαστικών διαδικασιών, πλην όμως σε όλα είναι γνωστή η αρχή της προφορικότητας.

16 Bouzat, P., και Pinatel, J., *Traité de droit pénal et de criminologie*, τόμος II, 2η έκδ., Dalloz, Παρίσι, 1970, σημείο 1336.

17 Bouzat, P., και Pinatel, J., όπ.π., σημείο 1336.

49. Η αρχή αυτή αποτελεί παραλλαγή της αρχής της εκατέρωθεν ακρόασης, η οποία απαιτεί οι διάδικοι να έχουν τη δυνατότητα να διατυπώσουν την άποψή τους για τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκομίζονται ενώπιον του δικαστικού σχηματισμού κατά τη διάρκεια της δημόσιας ακροαματικής διαδικασίας. Όταν η κατηγορία βασίζεται εν όλω ή εν μέρει σε μαρτυρική κατάθεση, η κατ' αντιμωλία συζήτηση μπορεί να είναι πλήρως διαφωτιστική μόνον αν παρέχει τη δυνατότητα να αξιολογηθούν ο βαθμός αξιοπιστίας του μάρτυρα και, συνεπώς, η βαρύτητα της μαρτυρίας του[18]. Επομένως, όταν η σύνθεση του δικαστικού σχηματισμού αλλάξει, είναι απαραίτητη, προκειμένου να εξασφαλιστεί η συμμόρφωση με τις αρχές αυτές, η εκ νέου εξέταση του μάρτυρα από τον νέο δικαστικό σχηματισμό, ειδικά όταν η μαρτυρική κατάθεση συνιστά ουσιαστική και καθοριστική απόδειξη, της οποίας η αποδεικτική ισχύς εξαρτάται από τη δοθείσα εντύπωση.

50. Η αρχή της αμεσότητας λαμβάνει πλήρως υπόψη τις απαιτήσεις της αρχής της προφορικότητας. Η πρώτη αρχή καλύπτει δύο πτυχές, μια χρονική και μια τοπική, που, εν προκειμένω, αντικατοπτρίζονται στο άρθρο 525 του κώδικα ποινικής δικονομίας.

51. Η χρονική αμεσότητα εμπίπτει περισσότερο στον τομέα του εύλογου χρόνου. Απαιτεί από τις δικαστικές αρχές να αποφανθούν εντός εύλογου χρονικού διαστήματος, προκειμένου να αποφευχθεί, λόγω του χρονικού διαστήματος που παρήλθε μεταξύ της ακροαματικής διαδικασίας και της δικαστικής απόφασης, να σβηστούν οι μνήμες από το μυαλό των δικαστών[19]. Η παραβίαση της αρχής αυτής δεν επηρεάζει τη λύση που επέλεξα.

52. Η τοπική «αμεσότητα» χαρακτηρίζει το γεγονός ότι ο δικαστής δεν μπορεί να θέσει κάποιον ενδιάμεσο μεταξύ αυτού και του διαδίκου ή του εκπροσώπου του και συνεπάγεται ότι ο δικαστής που δεν ήταν παρών στη συνεδρίαση κατά την οποία πραγματοποιήθηκαν οι αγορεύσεις δεν επιτρέπεται να μετάσχει στην οριστική κρίση της υποθέσεως[20]. Η απόφαση που εκδίδεται κατά παράβαση αυτής της αρχής ενδέχεται να παραβλέπει ουσιώδη στοιχεία της υπόθεσης. Κατά το άρθρο 32, παράγραφος 2, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, «[σ]ε περίπτωση διεξαγωγής επ' ακροατηρίου συζητήσεως, στις διασκέψεις μετέχουν μόνον οι δικαστές που έλαβαν μέρος σε αυτή […]». Στην υπόθεση της κύριας δίκης, η αρχή αυτή αντικατοπτρίζεται στο άρθρο 525, παράγραφος 2, του κώδικα ποινικής δικονομίας, κατά το οποίο «στη διάσκεψη μετέχουν οι ίδιοι δικαστές που μετείχαν στην ακροαματική διαδικασία». Στην απόφαση περί παραπομπής, το Tribunale di Bari (πρωτοδικείο Μπάρι) αναφέρει ότι, δυνάμει της διάταξης αυτής, οι δικαστές που αποφασίζουν σχετικά με την ποινική ευθύνη του κατηγορουμένου πρέπει να είναι οι ίδιοι με εκείνους που ήταν παρόντες κατά τη συγκέντρωση των αποδεικτικών μέσων.

53. Αυτό είναι το σημείο το οποίο αφορά το παρόν προδικαστικό ερώτημα.

V. Ανάλυση

54. Με το προδικαστικό ερώτημα, το Tribunale di Bari (πρωτοδικείο Μπάρι) σκοπεί, κατ' ουσίαν, να καθοριστεί αν, σε περίπτωση αλλαγής της σύνθεσης του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου ενώπιον του οποίου εξετάσθηκε ως μάρτυρας κατηγορίας το θύμα αξιόποινης πράξης, τα άρθρα 16 και 18 καθώς και το άρθρο 20, στοιχείο β', της οδηγίας 2012/29 αντιτίθενται σε εθνική νομοθεσία η οποία, στο πλαίσιο ενός νομικού συστήματος όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, προβλέπει ένα δικονομικό σύστημα σύμφωνα με το οποίο ο κατηγορούμενος δύναται να αρνηθεί να συναινέσει στην ανάγνωση της κατάθεσης του θύματος ενώπιον διαφορετικού δικαστικού σχηματισμού, απαιτώντας την εκ νέου εξέτασή του.

18 Desportes, F., και Lazergues-Cousquer, L., *Traité de procédure pénale*, 3η έκδ., Economica, Παρίσι, 2013, σημεία 609 έως 611.

19 Στην απόφαση περί παραπομπής, το Tribunale di Bari (πρωτοδικείο Μπάρι) επισημαίνει ρητώς ότι το άρθρο 525, παράγραφος 1, του κώδικα ποινικής δικονομίας κατοχυρώνει την αρχή της αμεσότητας υπό χρονική έννοια («[η] απόφαση εκδίδεται αμέσως μετά το πέρας της ακροαματικής διαδικασίας»).

20 Βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Léger στην υπόθεση Baustahlgewebe κατά Επιτροπής (C-185/95 P, EU:C:1998:37, σημείο 83).

55. Σε μια τέτοια κατάσταση, η απάντηση στο προδικαστικό αυτό ερώτημα είναι σαφώς αρνητική.

56. Πράγματι, στο μέτρο που το θύμα της επίμαχης αξιόποινης πράξης δεν είναι παιδί, από την εξέταση του γράμματος και της οικονομίας της οδηγίας 2012/29 προκύπτει σαφώς ότι ουδέν εκ των γενικών ή ειδικών μέτρων προστασίας που θεσπίστηκαν από αυτήν υποχρεώνει τα κράτη μέλη να απαλλάσσουν το θύμα από την εκ νέου εξέταση σε περίπτωση αλλαγής της σύνθεσης του δικαστικού σχηματισμού ενώπιον του οποίου είχε καταθέσει. Από τις αρχές της προφορικότητας και του αμεταβλήτου του δικαστή, νοούμενου ως του έχοντος ευθεία και άμεση γνώση της υπόθεσης, προκύπτει ότι ο δικαστής που πρέπει να αποφανθεί σχετικά με την ενοχή του κατηγορουμένου στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας πρέπει να είναι εκείνος ενώπιον του οποίου, κατ' αρχήν, έλαβε χώρα η εξέταση του μάρτυρα. Αυτό θα πρέπει να διασφαλίζει την τήρηση του δικαιώματος για δίκαιη δίκη, κατά την έννοια του άρθρου 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη, και τον σεβασμό των δικαιωμάτων της υπεράσπισης, κατά την έννοια του άρθρου του 48, παράγραφος 2.

57. Ενώ το Δικαστήριο δεν είχε ακόμη την ευκαιρία να αποφανθεί επί του περιεχομένου των αρχών της προφορικότητας και του αμεταβλήτου του δικαστή, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αναπτύξει, στο πλαίσιο αυτό, πλούσια νομολογία, κατά την οποία θεωρεί ότι η αλλαγή της σύνθεσης ενός δικαστηρίου μετά την εξέταση ενός καθοριστικού μάρτυρα συνεπάγεται, κατ' αρχήν, την εκ νέου εξέταση του τελευταίου.

58. Αυτή είναι η επιχειρηματολογία που θα αναπτύξω τώρα στο πλαίσιο του πρώτου μέρους της συλλογιστικής μου. Το δεύτερο μέρος της θα αφιερωθεί στην εξέταση των κανόνων που διέπουν την αποζημίωση του θύματος εγκλήματος και θα είναι πιο συνοπτικό, διότι δεν είναι το επίκεντρο της παρούσας υπόθεσης.

Α. Οι κανόνες σχετικά με την προστασία του θύματος κατά την εξέτασή του κατά τη διάρκεια ποινικής διαδικασίας

1. Οι διατάξεις του κεφαλαίου 4 της οδηγίας 2012/29

59. Το κεφάλαιο 4 της οδηγίας 2012/29 έχει τίτλο «Προστασία των θυμάτων και αναγνώριση των θυμάτων με ειδικές ανάγκες προστασίας».

60. Στο πλαίσιο του κεφαλαίου αυτού, το άρθρο 18 της οδηγίας 2012/29, του οποίου η ερμηνεία ζητείται εδώ, είναι ένα εισαγωγικό άρθρο που θέτει τη γενική αρχή ότι, κατά την εξέταση ή κατά την κατάθεσή του, το θύμα ποινικού αδικήματος πρέπει να προστατεύεται, με την επιφύλαξη ωστόσο του σεβασμού των δικαιωμάτων της υπεράσπισης του φερόμενου ως δράστη του αδικήματος.

61. Κατά τη διάταξη αυτή, τα κράτη μέλη οφείλουν να λάβουν μέτρα που καθιστούν δυνατή, κατά τη διάρκεια της εξέτασης ή της κατάθεσης του θύματος, την προστασία από προσβολές της αξιοπρέπειάς του, από δευτερογενή και επαναλαμβανόμενη θυματοποίηση ή ακόμη από πράξεις εκφοβισμού και αντίποινα, είτε λόγω της συμπεριφοράς του δράστη είτε λόγω της συμμετοχής του θύματος στην ποινική διαδικασία.

62. Το δικαίωμα αυτό συνεπάγεται τη θέσπιση φάσματος μέτρων τα οποία ο νομοθέτης της Ένωσης επιθυμεί να είναι «ευρύτατα» [21]. Παρ' όλα αυτά, με εξαίρεση τα μέτρα προστασίας για τα θύματα παιδικής ηλικίας, ουδέν γενικό ή ειδικό μέτρο που θεσπίστηκε από την οδηγία 2012/29 υποχρεώνει τα κράτη μέλη να απαλλάσσουν το θύμα από την εκ νέου εξέτασή του ως μάρτυρα, κατά τη διάρκεια ποινικής διαδικασίας, σε περίπτωση αλλαγής της σύνθεσης του δικαστικού σχηματισμού.

21 Βλ. αιτιολογική σκέψη 53 της οδηγίας 2012/29.

α) Η φύση των μέτρων προστασίας του θύματος κατά την εξέτασή του

63. Τα μέτρα προστασίας του θύματος αξιόποινης πράξης προβλέπονται στα άρθρα 19 έως 24 της οδηγίας 2012/29.

64. Τα μέτρα προστασίας που προβλέπονται στα άρθρα 19 έως 22 της εν λόγω οδηγίας είναι γενικά [22]. Όπως έκρινε το Δικαστήριο στην απόφασή του της 15ης Σεπτεμβρίου 2011, Gueye και Salmerón Sánchez [23], τα μέτρα αυτά είναι προληπτικά και πρακτικά και σκοπούν να διασφαλίσουν τη δυνατότητα του θύματος να λαμβάνει, με προσήκοντα τρόπο, μέρος στην ποινική δίκη χωρίς η συμμετοχή αυτή να διακυβεύεται από κινδύνους για την ασφάλειά του και την ιδιωτική του ζωή [24]. Συνεπώς, περιλαμβάνουν μέτρα που εφαρμόζονται σε ολόκληρη την ποινική διαδικασία και καθιστούν δυνατό, αφενός, να αποφεύγεται κάθε επαφή μεταξύ του θύματος και του δράστη στους χώρους διεξαγωγής της ποινικής διαδικασίας (άρθρο 19) και, αφετέρου, να διασφαλίζεται η προστασία της ιδιωτικής ζωής του πρώτου (άρθρο 21).

65. Τα μέτρα αυτά περιλαμβάνουν επίσης μέτρα που εφαρμόζονται ειδικά στο στάδιο της ποινικής έρευνας. Συναφώς, κατά το άρθρο 20, στοιχείο β′, της οδηγίας 2012/29, οι εξετάσεις του θύματος πραγματοποιούνται μόνον όταν αυτό είναι αυστηρά αναγκαίο για τη διεξαγωγή της έρευνας και ο αριθμός τους πρέπει να περιορίζεται στο ελάχιστο. Μολονότι, στην αίτησή του για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, το αιτούν δικαστήριο ρητώς παραπέμπει στο εν λόγω άρθρο για να αμφισβητήσει τη νομιμότητα της ιταλικής νομοθεσίας, η διάταξη αυτή δεν έχει σημασία λαμβανομένου υπόψη του πεδίου εφαρμογής της. Πράγματι, αν και ο νομοθέτης της Ένωσης επανέλαβε εν προκειμένω το μέτρο που είχε θεσπιστεί στο πρώην άρθρο 3, παράγραφος 2, της απόφασης-πλαισίου 2001/220, οριοθετώντας τον αριθμό των καταθέσεων του θύματος, εντούτοις επέλεξε να περιορίσει ρητά την εφαρμογή του στο στάδιο της ποινικής έρευνας, εξαιρουμένης της δικαστικής διαδικασίας (πράγμα που δεν συνέβαινε προηγουμένως), και να την εξαρτήσει από τον πλήρη σεβασμό των δικαιωμάτων της υπεράσπισης του κατηγορουμένου.

66. Τέλος, κατά το άρθρο 22 της οδηγίας 2012/29, τα εν λόγω γενικά μέτρα προστασίας απαιτούν από τα κράτη μέλη να προβαίνουν σε ατομική αξιολόγηση των θυμάτων, προκειμένου να καθορίζουν τις ειδικές ανάγκες τους. Μόνον όσον αφορά τα θύματα που ως αποτέλεσμα της αξιολόγησης αυτής έχουν χαρακτηριστεί ως ιδιαιτέρως ευάλωτα, όπως τα παιδιά, τα θύματα τρομοκρατίας ή ενδοοικογενειακής βίας, ο νομοθέτης της Ένωσης προβλέπει ειδικά μέτρα προστασίας σχετικά με την εξέτασή τους, που αναφέρονται στο άρθρο 23 της εν λόγω οδηγίας και, όσον αφορά τα παιδιά, στο άρθρο της 24, τα οποία μέτρα προστίθενται στα γενικά μέτρα προστασίας.

67. Όσον αφορά ειδικότερα τις διατάξεις του άρθρου 23 της εν λόγω οδηγίας, ο νομοθέτης της Ένωσης διακρίνει μεταξύ των ειδικών μέτρων που εφαρμόζονται στην εξέταση του θύματος κατά τη διάρκεια της ποινικής έρευνας και εκείνων που εφαρμόζονται κατά τη διάρκεια της δικαστικής διαδικασίας. Μολονότι τα πρώτα δεν ασκούν επιρροή λαμβανομένου υπόψη του πλαισίου της υπόθεσης της κύριας δίκης [25], τα δεύτερα καταδεικνύουν την επιθυμία του νομοθέτη της Ένωσης να μην επηρεάσει την εξέλιξη της ποινικής διαδικασίας και, ειδικότερα, να μη μειώσει τη σημασία του σταδίου της εξέτασης του θύματος.

22 Ο σκοπός των μέτρων αυτών εκτίθεται σαφώς στις αιτιολογικές σκέψεις 53 και 54 της οδηγίας 2012/29.

23 C-483/09 και C-1/10 (EU:C:2011:583).

24 Σκέψη 64 της απόφασης εκείνης, το οποίο αφορά την ερμηνεία του άρθρου 8, παράγραφοι 2 έως 4, της απόφασης-πλαισίου 2001/220.

25 Κατά το άρθρο 23, παράγραφος 2, της οδηγίας 2012/29, τα μέτρα που προβλέπονται κατά τη διάρκεια της ποινικής έρευνας αποσκοπούν στη διασφάλιση του δικαιώματος του θύματος να εξετάζεται σε χώρους που έχουν σχεδιασθεί για τον σκοπό αυτόν, από εκπαιδευμένους επαγγελματίες, οι οποίοι είναι πάντοτε οι ίδιοι, «εκτός αν αυτό αντίκειται στην ορθή απονομή της δικαιοσύνης». Τα μέτρα αυτά δεν ασκούν επιρροή στην υπόθεση της κύριας δίκης, καθόσον δεν αφορούν το στάδιο της δικαστικής διαδικασίας.

68. Πράγματι, αν και ο νομοθέτης της Ένωσης παρέχει στο θύμα τη δυνατότητα, ιδίως, να ακουστεί κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση χωρίς να παρίσταται, με τα κατάλληλα μέσα επικοινωνίας, ή κατά τη διάρκεια διαδικασίας κεκλεισμένων των θυρών, πρέπει να σημειωθεί ότι, με εξαίρεση την περίπτωση κατά την οποία το θύμα είναι παιδί [26], δεν αποσκοπεί στον περιορισμό του αριθμού των εξετάσεων κατά τη διάρκεια αυτού του σταδίου της ποινικής διαδικασίας, ακόμη και στην περίπτωση που στο πρόσωπο του θύματος συντρέχει συγκεκριμένη ανάγκη προστασίας εξαιτίας της ευπάθειάς του, αν «η παράλειψη εξέτασής του θα μπορούσε να βλάψει το θύμα ή άλλο πρόσωπο ή να θίξει την πορεία της διαδικασίας» [27].

69. Η εξέταση του γράμματος του άρθρου 18 της οδηγίας 2012/29 και της οικονομίας του κεφαλαίου 4 στο οποίο περιέχεται η διάταξη αυτή καταδεικνύει ότι ο νομοθέτης της Ένωσης δεν είχε την πρόθεση να περιορίσει τον αριθμό των εξετάσεων του θύματος κατά τη διάρκεια της δικαστικής διαδικασίας, είτε στο πλαίσιο των γενικών μέτρων προστασίας είτε στο πλαίσιο των ειδικών μέτρων προστασίας για τα πλέον ευάλωτα θύματα, με εξαίρεση τα μέτρα που αφορούν θύματα παιδιά.

β) Το πεδίο εφαρμογής των μέτρων προστασίας από τα οποία ωφελείται το θύμα κατά την εξέτασή του

70. Τα προαναφερθέντα μέτρα προστασίας μπορούν ενδεχομένως να έχουν περιορισμένο πεδίο εφαρμογής.

71. Πρώτον, από τις αιτιολογικές σκέψεις 11 και 67 της οδηγίας 2012/29 προκύπτει ότι οι κανόνες για την προστασία των θυμάτων προβλέπουν εν προκειμένω ελάχιστες προδιαγραφές, αφήνοντας στα κράτη μέλη ευρεία εξουσία εκτίμησης ως προς την πρακτική εφαρμογή των μέτρων αυτών. Μια τέτοια επιφύλαξη παρέχει τη δυνατότητα να λαμβάνονται υπόψη οι διαφορές μεταξύ των εθνικών νομικών συστημάτων και, ειδικότερα, της γραπτής ή προφορικής φύσης της ποινικής διαδικασίας και της θέσης του θύματος στην ποινική δίκη.

72. Δεύτερον, ο νομοθέτης της Ένωσης εγκαίρως φρόντισε να διευκρινίσει στην αιτιολογική σκέψη 12 της οδηγίας 2012/29, δηλαδή αμέσως μετά την υπενθύμιση του ιστορικού πλαισίου της, ότι «[τ]α δικαιώματα που θεσπίζονται στην [...] οδηγία [αυτή] δεν θίγουν τα δικαιώματα του δράστη». Επίσης, στην αιτιολογική σκέψη 66 της εν λόγω οδηγίας διευκρίνισε ότι αυτή σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα και τηρεί τις αρχές που αναγνωρίζονται από τον Χάρτη, ιδίως όσον αφορά την προώθηση του δικαιώματος για δίκαιη δίκη.

73. Συναφώς, ο νομοθέτης της Ένωσης κατοχυρώνει υπέρ του θύματος δικαιώματα των οποίων η άσκηση δεν μπορεί να θίξει το δικαίωμα για δίκαιη δίκη και τα δικαιώματα της υπεράσπισης του κατηγορουμένου, που κατοχυρώνονται αντιστοίχως στο άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, και στο άρθρο 48, παράγραφος 2, του Χάρτη.

74. Από τη διατύπωση του άρθρου 18 της οδηγίας 2012/29, αλλά και από το γράμμα όλων των διατάξεων που απαρτίζουν το κεφάλαιό της 4, προκύπτει σαφώς ότι τα κράτη μέλη μπορούν να υιοθετήσουν μέτρα προστασίας που αφορούν την εξέταση των θυμάτων μόνο στον βαθμό που τα δικονομικά δικαιώματα των προσώπων που διώκονται σε ποινικές διαδικασίες προστατεύονται δεόντως.

26 Κατά το άρθρο 24, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 2012/29, τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, «στο πλαίσιο της ποινικής έρευνας, κάθε εξέταση του παιδιού θύματος να μπορεί να καταγράφεται οπτικοακουστικά και οι μαγνητοσκοπημένες αυτές εξετάσεις να μπορούν να χρησιμοποιούνται ως αποδεικτικά στοιχεία κατά την ποινική διαδικασία». Η διάταξη αυτή ευθυγραμμίζεται με τη νομολογία του Δικαστηρίου στο πλαίσιο δίκης σχετικά με το δικαίωμα επιμέλειας τέκνου, κατά την οποία, «καίτοι πρόκειται οπωσδήποτε για δικαίωμα του παιδιού, η ακρόαση δεν μπορεί να συνιστά απόλυτη υποχρέωση, αλλά πρέπει να εκτιμάται κατά περίπτωση σε συνάρτηση με τις επιταγές του συμφέροντος του παιδιού, σύμφωνα με το άρθρο 24, παράγραφος 2, του [Χάρτη]» (απόφαση της 22ας Δεκεμβρίου 2010, Aguirre Zarraga, C-491/10 PPU, EU:C:2010:828, σκέψη 64).

27 Άρθρο 23, παράγραφος 1, της οδηγίας 2012/29.

75. Ο νομοθέτης της Ένωσης διατύπωσε την εν λόγω επιφύλαξη κατά την εξαγγελία του δικαιώματος προστασίας κατά τη διάρκεια της εξέτασης το οποίο προβλέπεται από το άρθρο 18 της εν λόγω οδηγίας. Ανανέωσε την επιφύλαξη αυτή στα επόμενα άρθρα. Συναφώς, κατά το άρθρο 19 της οδηγίας, τα μέτρα που σκοπό έχουν να διασφαλίσουν, κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, την έλλειψη επαφής μεταξύ του θύματος και του δράστη εφαρμόζονται «εκτός εάν η επαφή αυτή απαιτείται από την ποινική διαδικασία»· κατά το άρθρο 20 της οδηγίας 2012/29, τα μέτρα που σκοπό έχουν να περιορίσουν τον αριθμό των εξετάσεων των θυμάτων ισχύουν «[μ]ε την επιφύλαξη των δικαιωμάτων της υπεράσπισης και σύμφωνα με τους κανόνες της διακριτικής ευχέρειας του δικαστηρίου» και, εξάλλου, προβλέπονται μόνο για το στάδιο της ποινικής έρευνας· σύμφωνα με το άρθρο 21 της οδηγίας, τα μέτρα για την προστασία της ιδιωτικής ζωής του θύματος πρέπει πάντοτε να «συνάδουν με το δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης» [28] και, τέλος, κατά το άρθρο 23 της οδηγίας, τα μέτρα που αφορούν την εξέταση των πιο ευάλωτων θυμάτων εφαρμόζονται «[μ]ε την επιφύλαξη των δικαιωμάτων της υπεράσπισης και σύμφωνα με τους κανόνες της διακριτικής ευχέρειας του δικαστηρίου» [29].

76. Αν και η οδηγία 2012/29 υποχρεώνει τα κράτη μέλη να διασφαλίζουν στα θύματα υψηλό επίπεδο προστασίας κατά την εξέτασή τους και, μάλιστα, τους επιτρέπει την επέκταση των προβλεπόμενων από την οδηγία δικαιωμάτων για την παροχή υψηλότερου βαθμού προστασίας, τα κράτη αυτά εξακολουθούν, ωστόσο, να υποχρεούνται να μην θίγουν τα δικονομικά δικαιώματα των κατηγορουμένων.

77. Στις αποφάσεις της 16ης Ιουνίου 2005, Pupino [30], και της 9ης Οκτωβρίου 2008, Katz [31], το Δικαστήριο υπενθύμισε, επίσης, σχετικά με την ερμηνεία των άρθρων 2 («[σ]εβασμός» της προσωπικής αξιοπρέπειας του θύματος και «[α]ναγνώριση» των δικαιωμάτων και των έννομων συμφερόντων του τελευταίου), 3 («[α]κρόαση και προσκόμιση αποδεικτικών στοιχείων») και 8 («[δ]ικαίωμα προστασίας») της απόφασης-πλαισίου 2001/220 του Συμβουλίου, ότι αυτή πρέπει να ερμηνεύεται κατά τρόπον ώστε να γίνονται σεβαστά τα θεμελιώδη δικαιώματα, και ιδιαίτερα το δικαίωμα για δίκαιη δίκη, όπως το δικαίωμα αυτό διακηρύσσεται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ [32]. Κατά το Δικαστήριο, στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται «να βεβαιωθεί ειδικότερα ότι η προσκόμιση των αποδείξεων στο πλαίσιο της όλης ποινικής διαδικασίας δεν καθιστά άδικη τη διαδικασία υπό την έννοια του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, όπως έχει ερμηνευθεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» [33].

78. Η νομολογία αυτή προφανώς είναι εφαρμοστέα στο πλαίσιο της εφαρμογής της οδηγίας 2012/29.

79. Τρίτον, η επιφύλαξη αυτή που αφορά τον σεβασμό των δικαιωμάτων της υπεράσπισης είναι ακόμη πιο σημαντική όταν το θύμα έχει αποφασιστικό ρόλο στην ποινική διαδικασία, για παράδειγμα ως μάρτυρας.

28 Βλ. αιτιολογική σκέψη 54 της οδηγίας 2012/29.

29 Κατά την αιτιολογική σκέψη 58 της οδηγίας 2012/29, «[η] εμβέλεια των μέτρων αυτών θα πρέπει να καθορίζεται με την επιφύλαξη των δικαιωμάτων της υπεράσπισης». Η αρχή αυτή περιλαμβανόταν ήδη στο άρθρο 2, παράγραφος 2, της απόφασης-πλαισίου 2001/220.

30 C-105/03 (EU:C:2005:386).

31 C-404/07 (EU:C:2008:553).

32 Βλ. απόφαση της 9ης Οκτωβρίου 2008, Katz (C-404/07, EU:C:2008:553, σκέψη 48 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

33 Απόφαση της 9ης Οκτωβρίου 2008, Katz (C-404/07, EU:C:2008:553, σκέψη 49 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Το Δικαστήριο εν προκειμένω υιοθέτησε πάγια νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, κατά την οποία «το καθήκον που έχει ανατεθεί στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου από την [ΕΣΔΑ] δεν συνίσταται στο να αποφαίνεται επί του ζητήματος αν οι μαρτυρικές καταθέσεις ορθώς έγιναν δεκτές ως αποδεικτικά στοιχεία [πράγμα που εμπίπτει στην εκτίμηση των εθνικών δικαστηρίων], αλλά στο να διερευνά αν η όλη διαδικασία, συμπεριλαμβανομένου του τρόπου παρουσίασης των αποδεικτικών στοιχείων, είναι δίκαιη» (βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 10ης Φεβρουαρίου 2005, Graviano κατά Ιταλίας, CE:ECHR:2005:0210JUD001007502, § 36 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

80. Ο νομοθέτης της Ένωσης αναγνωρίζει ρητώς στην αιτιολογική σκέψη 20 της οδηγίας 2012/29 ότι το πεδίο των δικαιωμάτων που προβλέπει η οδηγία αυτή ποικίλλει ανάλογα με τον ρόλο των θυμάτων στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης εκάστου κράτους μέλους και εξαρτάται ειδικότερα από το αν το θύμα υποχρεούται νομικά να μετάσχει ενεργά στην ποινική διαδικασία ή καλείται να μετάσχει ενεργά σε αυτήν, για παράδειγμα ως μάρτυρας.

81. Η εξέταση του γράμματος και της οικονομίας της οδηγίας 2012/29 μου παρέχει τη δυνατότητα να συναγάγω τα ακόλουθα συμπεράσματα.

82. Εκτός από την περίπτωση κατά την οποία το θύμα είναι παιδί, καμία διάταξη της οδηγίας 2012/29 δεν υποχρεώνει τα κράτη μέλη να απαλλάσσουν το θύμα, ακόμη και το πλέον ευάλωτο, από την εκ νέου εξέταση κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας σε περίπτωση αλλαγής στη σύνθεση του δικαστικού σχηματισμού.

83. Υπό τις συνθήκες αυτές, εθνική νομοθεσία η οποία, σε νομικό σύστημα όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, προβλέπει, σε περίπτωση αλλαγής της σύνθεσης του δικαστικού σχηματισμού, δικονομικό σύστημα σύμφωνα με το οποίο ο κατηγορούμενος δύναται να αρνηθεί να συναινέσει στην ανάγνωση των καταθέσεων του θύματος, απαιτώντας την επανάληψή τους, δεν αντίκειται στις διατάξεις της οδηγίας 2012/29 και εμπίπτει στην εξουσία εκτίμησης που διαθέτει το κράτος μέλος.

84. Η νομοθεσία αυτή είναι ικανή να διασφαλίσει τον σεβασμό των δικαιωμάτων της υπεράσπισης και για δίκαιη δίκη, τα οποία συνεπάγονται, στο νομικό σύστημα της εκατέρωθεν ακρόασης, ότι ο δικαστής που πρέπει να αποφανθεί σχετικά με την ενοχή ή την αθωότητα του κατηγορουμένου πρέπει να είναι ο δικαστής ενώπιον του οποίου κατ' αρχήν έλαβε χώρα η εξέταση του μάρτυρα. Αυτό απορρέει από τις αρχές της προφορικότητας και του αμεταβλήτου του δικαστή, τις οποίες ανέλυσα προηγουμένως. Επομένως, σε νομικό σύστημα όπως το επίμαχο, αν αλλάξει ο μοναδικός δικαστής ή αλλάξει η σύνθεση του δικαστικού σχηματισμού πριν από την έκδοση της απόφασης, ο σεβασμός των δικαιωμάτων και των αρχών που προαναφέρθηκαν απαιτεί, κατ' αρχήν, την εκ νέου εξέταση του μάρτυρα.

85. Το συμπέρασμα αυτό πρέπει, ωστόσο, να διαφοροποιηθεί ελαφρώς.

86. Από τη μια πλευρά, όπως είδαμε, η νομοθεσία αυτή δεν πρέπει να απαλλάσσει τα κράτη μέλη από την υποχρέωση να προχωρούν, σύμφωνα με το άρθρο 22 της οδηγίας 2012/29, σε ατομική αξιολόγηση προκειμένου να καθορίζουν τις ειδικές ανάγκες του θύματος και, κατά περίπτωση, τον βαθμό στον οποίο το θύμα θα μπορούσε να ωφεληθεί από τα ειδικά μέτρα προστασίας που προβλέπονται στα άρθρα 23 και 24 της οδηγίας αυτής[34].

87. Συναφώς, από την απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, X[35], προκύπτει ότι, στο πλαίσιο του ιταλικού νομικού συστήματος και υπό την επιφύλαξη των νομοθετικών τροποποιήσεων που μπορεί να έχουν επέλθει έκτοτε, το θύμα εγκλήματος προστατεύεται σύμφωνα με διάφορες διατάξεις του κώδικα ποινικής δικονομίας, οι οποίες προβλέπουν, ιδίως, όταν οι απαιτήσεις προστασίας των προσώπων το καθιστούν αναγκαίο ή σκόπιμο, τη διεξαγωγή της δίκης κεκλεισμένων των θυρών και τη δυνατότητα χρησιμοποίησης των διαφόρων μεθόδων που προβλέπονται στο άρθρο 398, παράγραφος 5bis, του κώδικα αυτού[36].

88. Από την άλλη πλευρά, πρέπει να υπενθυμίσω ότι η οδηγία 2012/29 θεσπίζει ελάχιστους κανόνες. Αυτό σημαίνει, όπως ρητώς σημειώνει ο νομοθέτης της Ένωσης στην αιτιολογική σκέψη 11 της οδηγίας αυτής, ότι «[τ]α κράτη μέλη μπορούν να επεκτείνουν τα δικαιώματα που ορίζονται στην [εν λόγω] οδηγία προκειμένου να παράσχουν [στο θύμα] υψηλότερο επίπεδο προστασίας».

34 Βλ. σημείο 66 των παρουσών προτάσεων.

35 C-507/10 (EU:C:2011:873).

36 Βλ. σκέψη 40 της απόφασης εκείνης.

89. Επομένως, καμία διάταξη της οδηγίας 2012/29 δεν απαγορεύει στα κράτη μέλη να λαμβάνουν πιο προστατευτικά μέτρα όσον αφορά την εξέταση των θυμάτων κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, υπό την προϋπόθεση, πάντως, ότι δεν θίγουν τον δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας, κατά την έννοια του άρθρου 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη, ούτε τα δικαιώματα της υπεράσπισης του κατηγορουμένου, κατά την έννοια του άρθρου του 48, παράγραφος 2.

90. Αν και το Δικαστήριο δεν είχε ως τώρα την ευκαιρία να αποφανθεί όσον αφορά τις αρχές που διέπουν την τήρηση των διατάξεων αυτών και, ειδικότερα, όσον αφορά τους κανόνες σχετικά με την εξέταση των μαρτύρων στην ποινική διαδικασία, αντιθέτως το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει επιληφθεί πληθώρας υποθέσεων, των οποίων τις αρχές καλό θα είναι να συνοψίσω.

91. Πράγματι, όπως προκύπτει από τις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη [37], το δικαίωμα για δίκαιη δίκη το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη και τα δικαιώματα της υπεράσπισης τα οποία κατοχυρώνονται στο άρθρο του 48, παράγραφος 2, στοιχούν, αντιστοίχως, με το άρθρο 6, παράγραφοι 1 και 3, της ΕΣΔΑ. Πάντως, κατά το άρθρο 52, παράγραφος 3, του Χάρτη, η έννοια και η εμβέλεια των δικαιωμάτων αυτών είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η ΕΣΔΑ.

2. Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με την εξέταση του θύματος στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας

92. Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ καθιερώνει το δικαίωμα για δίκαιη δίκη. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει μεταξύ άλλων, βάσει της παραγράφου 3, στοιχείο δ', του εν λόγω άρθρου, το δικαίωμα κάθε κατηγορουμένου να «εξετάση ή ζητήση όπως εξετασθώσιν οι μάρτυρες κατηγορίας».

93. Με βάση τις διατάξεις αυτές, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου εξετάζει αν ήταν δίκαιη η ποινική διαδικασία στο σύνολό της και, ειδικότερα, αν ήταν δίκαιος ο τρόπος παρουσίασης των αποδεικτικών στοιχείων [38]. Στο πλαίσιο της εξέτασής του, λαμβάνει υπόψη τη φύση των ζητημάτων επί των οποίων θα αποφανθεί, καθώς και το εθνικό νομικό σύστημα και, ειδικότερα, τις ιδιαιτερότητες της διαδικασίας και τη φύση και έκταση της εξουσίας των εθνικών δικαστηρίων. Συναφώς, έχει κρίνει ότι, στις ποινικές υποθέσεις, θα πρέπει γενικά να υφίσταται πρωτοβάθμιο δικαστήριο το οποίο να ανταποκρίνεται πλήρως στις απαιτήσεις του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ και ενώπιον του οποίου ο κατηγορούμενος να μπορεί νόμιμα να απαιτήσει να ακούσει τις καταθέσεις των μαρτύρων κατηγορίας [39].

94. Κατά το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η τήρηση του άρθρου 6, παράγραφοι 1 και 3, της ΕΣΔΑ συνεπάγεται ότι όλα τα ενοχοποιητικά στοιχεία πρέπει να προσκομισθούν ενώπιον του κατηγορουμένου σε δημόσια συνεδρίαση, με σκοπό την κατ' αντιμωλία συζήτηση πριν μπορέσει να κριθεί ένοχος [40]. Επομένως, μια δίκαιη δίκη συνεπάγεται, κατ' αρχήν, ότι όσοι έχουν την ευθύνη να αποφασίσουν σχετικά με την ενοχή ή την αθωότητα του κατηγορουμένου, ακούουν τους μάρτυρες αυτοπροσώπως [41]. Αυτό πρέπει να παράσχει στον κατηγορούμενο τη δυνατότητα να αντιμετωπίσει τον μάρτυρα κατηγορίας και να αμφισβητήσει τη μαρτυρία του παρουσία του δικαστή, ο οποίος τελικά πρέπει να αποφανθεί. Αυτό είναι το νόημα της αρχής της αμεσότητας. Κατά το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η αρχή αυτή αποτελεί

37 ΕΕ 2007, C 303, σ. 17.

38 Βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 10ης Φεβρουαρίου 2005, Graviano κατά Ιταλίας, (CE:ECHR:2005:0210JUD001007502, § 36).

39 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 23ης Νοεμβρίου 2006, Jussila κατά Φινλανδίας (CE:ECHR:2006:1123JUD007305301, § 40 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

40 Βλ. αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 5ης Δεκεμβρίου 2002, Craxi κατά Ιταλίας (CE:ECHR:2002:1205JUD003489697, § 85 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), και της 14ης Ιουνίου 2005, Mayali κατά Γαλλίας (CE:ECHR:2005:0614JUD006911601, § 31).

41 Βλ. αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 29ης Ιουνίου 2017, Lorefice κατά Ιταλίας (CE:ECHR:2017:0629JUD006344613, § 43 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία)· της 10ης Οκτωβρίου 2017, Daştan κατά Τουρκίας (CE:ECHR:2017:1010JUD003727208, § 33 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), και της 9ης Ιανουαρίου 2018, Ghincea κατά Ρουμανίας (CE:ECHR:2018:0109JUD003667606, § 40 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

σημαντική εγγύηση της ποινικής διαδικασίας, δεδομένου ότι στον δικαστή που πρέπει να αποφανθεί παρέχει τη δυνατότητα να αξιολογήσει την αξία και την αξιοπιστία των ενοχοποιητικών καταθέσεων και, ως εκ τούτου, το βάσιμο των κατηγοριών, πράγμα που μπορεί να έχει καθοριστικές συνέπειες για τον κατηγορούμενο [42]. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σημειώνει ότι πρόκειται για περίπλοκο καθήκον, το οποίο απαιτεί άμεση εκτίμηση των αποδεικτικών στοιχείων από τον δικαστή [43] και δεν μπορεί να εκπληρωθεί απλώς και μόνο με την ανάγνωση των καταθέσεων [44].

95. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι η αρχή της αμεσότητας σημαίνει ότι η απόφαση εκδίδεται από τους δικαστές που ήταν παρόντες σε όλη τη διαδικασία και παρακολούθησαν την προσκόμιση όλων των αποδεικτικών στοιχείων. Ως εκ τούτου, κατά το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, «η αλλαγή της σύνθεσης του δικαστηρίου μετά την εξέταση ενός *καθοριστικού* μάρτυρα συνεπάγεται συνήθως την εκ νέου εξέταση του τελευταίου» [45].

96. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δέχεται, ωστόσο, την ύπαρξη εξαιρέσεων από την αρχή της αμεσότητας, υπό την προϋπόθεση ότι τα μέτρα που έλαβε το δικαστήριο της ουσίας μπορούν να εγγυηθούν τον συνολικά δίκαιο χαρακτήρα της ποινικής δίκης και τον σεβασμό των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ [46].

97. Πρώτον, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου θεωρεί ότι, λαμβανομένων υπόψη των λόγων διοικητικής ή δικονομικής φύσης που μερικές φορές καθιστούν αδύνατη τη συνέχιση της συμμετοχής του δικαστή σε ορισμένη υπόθεση, η αρχή της αμεσότητας δεν απαγορεύει την αλλαγή στη σύνθεση του δικαστικού σχηματισμού κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, υπό την προϋπόθεση ότι ο κατηγορούμενος έχει «προσήκουσα και επαρκή» δυνατότητα να αμφισβητήσει τις καταθέσεις των μαρτύρων κατηγορίας και να τους εξετάσει είτε κατά τον χρόνο της κατάθεσης είτε σε μεταγενέστερο στάδιο [47].

98. Για τη διεξαγωγή της εξέτασης αυτής, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου εξετάζει αν από την εξέταση του μάρτυρα δημιουργήθηκαν αμφιβολίες για την αξιοπιστία του, οπότε η χρήση των καταθέσεων δεν αρκεί για να εξασφαλιστεί η τήρηση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, ή αν η εξέταση αυτή μπορεί να αποτελέσει αποδεικτικό στοιχείο καθοριστικό για την καταδίκη του κατηγορουμένου, οπότε απαιτείται η επανάληψη της εξέτασης αυτής.

99. Συνεπώς, όταν αποδεικνύεται ότι η καταδίκη βασίζεται, αποκλειστικά ή σε καθοριστική έκταση, σε κατάθεση μάρτυρα τον οποίο δεν είχε καμία δυνατότητα να εξετάσει, ή να ζητήσει την εξέτασή του, ο κατηγορούμενος ούτε κατά το στάδιο της έρευνας ούτε κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας, το εν Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου θα κρίνει ότι η εν λόγω εξαίρεση από την αρχή της αμεσότητας είναι ασύμβατη με τις εγγυήσεις του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ.

42 Βλ. αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 10ης Φεβρουαρίου 2005, Graviano κατά Ιταλίας (CE:ECHR:2005:0210JUD001007502, § 38 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), και της 5ης Μαρτίου 2013, Manolachi κατά Ρουμανίας (CE:ECHR:2013:0305JUD003660504, § 48 και 49).

43 Βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 29ης Ιουνίου 2017, Lorefice κατά Ιταλίας (CE:ECHR:2017:0629JUD006344613, § 36 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

44 Βλ. αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 29ης Ιουνίου 2017, Lorefice κατά Ιταλίας (CE:ECHR:2017:0629JUD006344613, § 43 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), και της 9ης Ιανουαρίου 2018, Ghincea κατά Ρουμανίας (CE:ECHR:2018:0109JUD003667606, § 40 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

45 Βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 10ης Φεβρουαρίου 2005, Graviano κατά Ιταλίας (CE:ECHR:2005:0210JUD001007502, § 38), η υπογράμμιση δική μου.

46 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 19ης Δεκεμβρίου 2013, Rosin κατά Εσθονίας (CE:ECHR:2013:1219JUD002654008, § 59 και 62 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

47 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 10ης Φεβρουαρίου 2005, Graviano κατά Ιταλίας (CE:ECHR:2005:0210JUD001007502, § 37).

100. Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 2ας Δεκεμβρίου 2014, Cutean κατά Ρουμανίας[48], το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι παραβιάστηκε το άρθρο 6, παράγραφοι 1 και 3, της ΕΣΔΑ επειδή η χρήση των μαρτυρικών καταθέσεων δεν αντιστάθμισε την έλλειψη αμεσότητας της διαδικασίας. Παρά τους αντικειμενικούς δικονομικούς λόγους που δικαιολογούσαν την αλλαγή του δικαστικού σχηματισμού, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διαπίστωσε, στην πραγματικότητα, ότι ο νέος δικαστικός σχηματισμός δεν περιελάμβανε κανέναν από τους δικαστές του αρχικού δικαστικού σχηματισμού ενώπιον του οποίου εξετάστηκαν ο προσφεύγων και οι μάρτυρες, ότι η αξιοπιστία των μαρτύρων αμφισβητήθηκε ρητώς από τον προσφεύγοντα και ότι οι καταθέσεις τους αποτέλεσαν καθοριστικό αποδεικτικό στοιχείο για την καταδίκη του[49].

101. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποφάνθηκε με το ίδιο πνεύμα στο πλαίσιο της υπόθεσης επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 7ης Μαρτίου 2017, Cerovsek Božičnik κατά Σλοβενίας[50]. Είχε αμφισβητηθεί ομοίως ο δίκαιος χαρακτήρας της ποινικής διαδικασίας κατά των προσφευγόντων, λόγω του ότι η δικαστής του μονομελούς δικαστηρίου συνταξιοδοτήθηκε μετά την έκδοση απόφασης και την καταδίκη των τελευταίων για κλοπή, αλλά πριν από την αιτιολόγηση της καταδικαστικής απόφασης, το σώμα της οποίας εκδόθηκε ύστερα από τρία χρόνια από δύο δικαστές που δεν μετείχαν στη δίκη, βάσει των εγγράφων της δικογραφίας. Η καταδίκη των προσφευγόντων επικυρώθηκε κατ' έφεση χωρίς να εξεταστούν εκ νέου οι μάρτυρες.

102. Στην υπόθεση εκείνη, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε επίσης ότι παραβιάστηκε το άρθρο 6, παράγραφοι 1 και 3, της ΕΣΔΑ επειδή, σύμφωνα με την αρχή της αμεσότητας της ποινικής διαδικασίας, η από τη δικαστή παρατήρηση της συμπεριφοράς των μαρτύρων και των προσφευγόντων και η εκτίμηση της αξιοπιστίας τους από αυτήν ήταν σημαντική, αν όχι καθοριστική, για την απόδειξη των πραγματικών περιστατικών στα οποία βασίστηκε η καταδικαστική απόφασή της. Όσον αφορά τον λόγο της αλλαγής της σύνθεσης του δικαστικού σχηματισμού, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σημείωσε ότι η συνταξιοδότηση της δικαστού που χειρίστηκε την υπόθεση δεν μπορούσε να θεωρηθεί ως εξαιρετική περίσταση δικαιολογούσα στρέβλωση της συνήθους εσωτερικής διαδικασίας, καθόσον η δικαστής όφειλε να γνωρίζει εκ των προτέρων την ημερομηνία αποχώρησής της. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι, επομένως, οι αρμόδιες εθνικές αρχές μπορούσαν να λάβουν μέτρα ώστε η τελευταία να ολοκληρώσει η ίδια τον χειρισμό της υπόθεσης ή άλλος δικαστής να παρέμβει νωρίτερα στη διαδικασία. Ούτως ή άλλως, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι ο μόνος τρόπος να αντισταθμιστεί η αδυναμία της δικαστού να παραθέσει αιτιολογία για την καταδίκη των προσφευγόντων ήταν να διαταχθεί νέα δίκη, για παράδειγμα, μετά την αναπομπή της υπόθεσης από το εφετείο στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο, προκειμένου να διεξαχθεί νέα ακροαματική διαδικασία.

103. Αντιθέτως, στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 10ης Φεβρουαρίου 2005, Graviano κατά Ιταλίας[51], το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η απόρριψη των αιτήσεων του κατηγορουμένου για εκ νέου εξέταση των μαρτύρων δεν έθιξε τα δικαιώματα της υπεράσπισης μέχρι του σημείου να παραβιάσει το άρθρο 6, παράγραφος 1, και παράγραφος 3, στοιχείο δ', της ΕΣΔΑ. Στην υπόθεση εκείνη, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κλήθηκε να προσδιορίσει αν η ποινική διαδικασία κατά

48 CE:ECHR:2014:1202JUD005315012. Στην υπόθεση εκείνη, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κλήθηκε να αποφανθεί σχετικά με τον δίκαιο χαρακτήρα της ποινικής διαδικασίας κατά του προσφεύγοντος, λόγω του ότι η αρχική σύνθεση του δικαστηρίου ενώπιον του οποίου συζητήθηκε η υπόθεσή του σε πρώτο βαθμό άλλαξε, και κανένας από τους δικαστές που μετείχαν στη σύνθεση που τον καταδίκασε στη συνέχεια δεν είχε εξετάσει απευθείας ούτε τον προσφεύγοντα ούτε τους μάρτυρες, πράγμα που δεν διορθώθηκε κατ' έφεση.

49 § 60 έως 73 της εν λόγω απόφασης.

50 CE:ECHR:2017:0307JUD006893912, § 37 έως 48.

51 CE:ECHR:2005:0210JUD001007502.

του προσφεύγοντος για ανθρωποκτονία και σύσταση συμμορίας τύπου μαφίας ήταν δίκαιη κατά την έννοια των διατάξεων αυτών λόγω της αντικατάστασης ενός από τους οκτώ δικαστές της σύνθεσης του κακουργιοδικείου και της απόρριψης των αιτημάτων του για εκ νέου κλήτευση των μαρτύρων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονταν ιδίως μέλη της μαφίας που είχαν συνεργαστεί με τις αρχές.

104. Στο πλαίσιο της εξέτασής του, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου επισήμανε, πρώτον, ότι η καταδίκη του προσφεύγοντος βασιζόταν στις καταθέσεις περισσότερων μαρτύρων, δεύτερον, ότι η αλλαγή ενός από τους οκτώ δικαστές του δικαστικού σχηματισμού δεν στέρησε τον προσφεύγοντα από το δικαίωμά του να εξετάσει τους εν λόγω μάρτυρες, που εξετάστηκαν κατά δημόσια συνεδρίαση παρουσία του προσφεύγοντος και του συνηγόρου του, οι οποίοι είχαν την ευκαιρία να τους θέσουν τις ερωτήσεις που θεωρούσαν χρήσιμες για την υπεράσπιση, τρίτον, ότι ο προσφεύγων δεν ανέφερε κατά ποιον τρόπο από την επανάληψη της εξέτασης θα προέκυπταν νέα και κρίσιμα στοιχεία και, τέταρτον, ότι οι λοιποί επτά δικαστές ήταν παρόντες κατά την προσκόμιση όλων των αποδεικτικών στοιχείων. Υπό αυτές τις συνθήκες, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι το γεγονός ότι ο αναπληρωτής δικαστής είχε τη δυνατότητα να αναγνώσει τις καταθέσεις στο πλαίσιο των οποίων εξετάστηκαν οι εν λόγω μάρτυρες αντιστάθμισε την απουσία του κατά την ακροαματική διαδικασία [52].

105. Δεύτερον, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δέχεται εξαιρέσεις από την αρχή της αμεσότητας όταν, λόγω της ευπάθειας του θύματος, αυτό δεν παρέστη στη δίκη, και το δικαστήριο στηρίχθηκε σε αποδεικτικά στοιχεία βάσει των προηγούμενων καταθέσεών του.

106. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου προβαίνει τότε σε στάθμιση των αντικρουόμενων συμφερόντων της υπεράσπισης, του θύματος, των μαρτύρων και του δημόσιου συμφέροντος για τη διασφάλιση της ορθής απονομής της δικαιοσύνης [53] και, στο πλαίσιο της στάθμισης αυτής, εστιάζει την προσοχή του όχι μόνο στον απαραίτητο σεβασμό των δικαιωμάτων της υπεράσπισης, αλλά και σε αυτόν των δικαιωμάτων των θυμάτων και των μαρτύρων [54].

107. Για να εξασφαλιστεί ότι ο κατηγορούμενος είχε «προσήκουσα και επαρκή» δυνατότητα να αμφισβητήσει τις καταθέσεις των μαρτύρων κατηγορίας και να εξετάσει τους μάρτυρες [55], το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου εξετάζει τρία κριτήρια [56].

108. Πρώτον, εξετάζει αν συντρέχει σοβαρός και επαρκής λόγος που να δικαιολογεί τη μη εξέταση του μάρτυρα, όπως ο θάνατος του μάρτυρα [57], η κατάσταση της υγείας του, η ιδιαίτερη ευπάθειά του ή ακόμη και οι φόβοι του [58].

52 Βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 10ης Φεβρουαρίου 2005, Graviano κατά Ιταλίας (CE:ECHR:2005:0210JUD001007502, § 39).

53 Βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 15ης Δεκεμβρίου 2011, Al-Khawaja και Tahery κατά Ηνωμένου Βασιλείου (CE:ECHR:2011:1215JUD002676605, § 146).

54 Βλ. αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 15ης Δεκεμβρίου 2011, Al-Khawaja και Tahery κατά Ηνωμένου Βασιλείου (CE:ECHR:2011:1215JUD002676605, § 120 επ.), και της 15ης Δεκεμβρίου 2015, Schatschaschwili κατά Γερμανίας (CE:ECHR:2015:1215JUD000915410, § 101 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

55 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 10ης Φεβρουαρίου 2005, Graviano κατά Ιταλίας (CE:ECHR:2005:0210JUD001007502, § 37).

56 Βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 15ης Δεκεμβρίου 2015, Schatschaschwili κατά Γερμανίας (CE:ECHR:2015:1215JUD000915410, § 107 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

57 Βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 8ης Ιουνίου 2006, Bonev κατά Βουλγαρίας (CE:ECHR:2006:0608JUD006001800, § 44).

58 Βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 15ης Δεκεμβρίου 2011, Al-Khawaja και Tahery κατά Ηνωμένου Βασιλείου (CE:ECHR:2011:1215JUD002676605, § 121 και 122).

109. Δεύτερον, εξετάζει αν η κατάθεση του μάρτυρα αποτελεί το μοναδικό ή καθοριστικό αποδεικτικό στοιχείο στο οποίο βασίζεται η καταδίκη του κατηγορουμένου. Ακόμη και αν οι λόγοι της μη εμφάνισης του μάρτυρα θεωρούνται σοβαροί, ενδέχεται να αποδειχθούν ανεπαρκείς με γνώμονα το βάρος και τον αποφασιστικό χαρακτήρα που μπορεί να έχει η εξέταση του μάρτυρα για τον καθορισμό της ενοχής του κατηγορουμένου καθώς και με γνώμονα το συμφέρον που διακυβεύεται για αυτόν [59].

110. Συναφώς, στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 18ης Ιουλίου 2013, Vronchenko κατά Εσθονίας [60], το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι τα μέτρα ήταν ανεπαρκή για τη διασφάλιση του σεβασμού των δικαιωμάτων της υπεράσπισης, δεδομένης της σημασίας της μαρτυρικής κατάθεσης, μολονότι ο δικαστικός σχηματισμός είχε ενεργήσει με βάση το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, απορρίπτοντας την εξέτασή του σε δημόσια συνεδρίαση, και μολονότι η κατά τη συνεδρίαση μετάδοση της μαγνητοσκόπησης της εξέτασής του είχε παράσχει στους δικαστές και στην υπεράσπιση τη δυνατότητα να παρατηρήσουν τη συμπεριφορά και να αξιολογήσουν την αξιοπιστία του θύματος [61].

111. Τέλος, τρίτον, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου εξετάζει αν υφίστανται επαρκή αντισταθμιστικά στοιχεία και, ειδικότερα, αυστηρές δικονομικές εγγυήσεις που καθιστούν δυνατή την αντιστάθμιση των δυσχερειών που προκαλούνται στην υπεράσπιση λόγω της αποδοχής της κατάθεσης απόντος μάρτυρα.

112. Στο πλαίσιο αυτό, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου εξετάζει, ειδικά, αν προσκομίσθηκαν άλλα αποδεικτικά στοιχεία που επιρρωννύουν την κατάθεση του μάρτυρα, όπως εκθέσεις πραγματογνωμοσύνης σχετικά με την αξιοπιστία του θύματος. Εξετάζει, επίσης, αν η υπεράσπιση είχε τη δυνατότητα να εξετάσει τον μάρτυρα στο στάδιο της έρευνας και αν η κατά τη συνεδρίαση μετάδοση της μαγνητοσκόπησης της εξέτασης του μάρτυρα παρέχει στο δικαστήριο, στην εισαγγελική αρχή και στην υπεράσπιση τη δυνατότητα να παρατηρήσουν τη συμπεριφορά του μάρτυρα και να αποκτήσουν ιδία αντίληψη ως προς την αξιοπιστία του. Λαμβάνει υπόψη επιπλέον τον τρόπο με τον οποίο το δικαστήριο της ουσίας αντιμετώπισε την εξέταση των καταθέσεων απόντος μάρτυρα και τους λόγους για τους οποίους αυτές θεωρήθηκαν αξιόπιστες, αξιολογώντας και άλλα διαθέσιμα αποδεικτικά στοιχεία [62].

113. Η εν λόγω εξέταση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με οδηγεί στις ακόλουθες διευκρινίσεις.

114. Διαπιστώνω ότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου λαμβάνει ως σημείο αφετηρίας ότι η ενώπιον του αποφασίζοντος δικαστικού σχηματισμού εξέταση ως μάρτυρα του θύματος που μετέχει στην ποινική διαδικασία είναι ο κανόνας. Αυτή την αρχή υιοθετεί επίσης ο νομοθέτης της Ένωσης στο πλαίσιο της οδηγίας 2012/29, δεδομένου ότι ουδεμία από τις διατάξεις της, εκτός από εκείνη που αφορά παιδιά θύματα, απαλλάσσει το θύμα, ακόμη και το πλέον ευάλωτο, από την εξέταση κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας ή περιορίζει τον αριθμό των εξετάσεων αυτών.

59 Βλ., σχετικά, αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 5ης Ιουλίου 2011, Dan κατά Μολδαβίας (CE:ECHR:2011:0705JUD000899907, § 31)· της 15ης Δεκεμβρίου 2011, Al-Khawaja και Tahery κατά Ηνωμένου Βασιλείου (CE:ECHR:2011:1215JUD002676605, § 126 επ.), και της 29ης Ιουνίου 2017, Lorefice κατά Ιταλίας (CE:ECHR:2017:0629JUD006344613, § 41).

60 CE:ECHR:2013:0718JUD005963209. Απόφαση σχετικά με την απουσία από τη δίκη του ανήλικου θύματος σεξουαλικού αδικήματος με σκοπό την προστασία της καλής διαβίωσης του παιδιού. Βλ., επίσης, απόφαση του ΕΔΔΑ της 19ης Δεκεμβρίου 2013, Rosin κατά Εσθονίας (CE:ECHR:2013:1219JUD002654008, § 57 και 60).

61 § 65 της απόφασης εκείνης. Στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 15ης Δεκεμβρίου 2011, Al-Khawaja και Tahery κατά Ηνωμένου Βασιλείου (CE:ECHR:2011:1215JUD002676605, § 125), το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου είχε ήδη επισημάνει ότι, «λαμβανομένου υπόψη του βαθμού στον οποίο η απουσία μάρτυρα θίγει τα δικαιώματα της υπεράσπισης, […] πριν απαλλάξει ένα μάρτυρα από την υποχρέωση εμφάνισης με το σκεπτικό ότι αυτός φοβάται να εμφανιστεί στη δίκη, ο δικαστής πρέπει να κρίνει αποδεδειγμένο ότι όλες οι άλλες δυνατότητες, όπως η ανωνυμία ή άλλα ειδικά μέτρα, είναι ακατάλληλες ή ανεφάρμοστες».

62 Βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 15ης Δεκεμβρίου 2015, Schatschaschwili κατά Γερμανίας (CE:ECHR:2015:1215JUD000915410, § 125 επ.).

115. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δέχεται, ωστόσο, εξαιρέσεις από την αρχή αυτή αξιολογώντας, κατά περίπτωση, τον συνολικά δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας. Συναφώς, λαμβάνει υπόψη όχι μόνον την ευπάθεια του θύματος, αλλά και τον ρόλο του και τη σημασία της κατάθεσής του στην ποινική διαδικασία. Πρόκειται επίσης για τις περιστάσεις που τα κράτη μέλη πρέπει να λαμβάνουν υπόψη κατά την εφαρμογή της οδηγίας 2012/29. Αν και η ΕΣΔΑ ενδεχομένως φαίνεται να παρέχει μεγαλύτερη προστασία στο θύμα, όταν δέχεται ότι αυτό θα μπορούσε νομίμως να απαλλαγεί από την υποχρέωση να παραστεί σε δημόσια συνεδρίαση, υπενθυμίζω ότι η οδηγία 2012/29 θεσπίζει μόνον ελάχιστους κανόνες. Επομένως, δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να επεκτείνουν τα δικαιώματα που αυτή θεσπίζει, προκειμένου να προσφέρουν υψηλότερο βαθμό προστασίας στα ιδιαιτέρως ευάλωτα θύματα, επιτρέποντας, για παράδειγμα, τη χρήση των καταθέσεών τους ως αποδεικτικών στοιχείων.

116. Λαμβανομένης υπόψη της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η υιοθέτηση ενός τέτοιου μέτρου πρέπει να έπεται της στάθμισης όλων των διακυβευόμενων συμφερόντων. Στο πλαίσιο αυτό, τα κράτη μέλη θα πρέπει ιδίως να φροντίζουν να εξετάζεται αν η κατάθεση του θύματος είναι πιθανό να έχει καθοριστική σημασία για την έκδοση απόφασης σχετικά με τον κατηγορούμενο ή να γεννά αμφιβολίες ως προς την αξιοπιστία της, και να διασφαλίζεται μέσω αυστηρών δικονομικών εγγυήσεων ότι η διεξαγωγή αποδείξεων στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας δεν θίγει τον δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας, κατά την έννοια του άρθρου 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη, ούτε τα δικαιώματα της υπεράσπισης, κατά την έννοια του άρθρου του 48, παράγραφος 2.

117. Υπό το πρίσμα όλων αυτών των εκτιμήσεων, προτείνω στο Δικαστήριο να αποφανθεί ότι το άρθρο 18 της οδηγίας 2012/29 δεν αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία η οποία, σε νομικό σύστημα όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, προβλέπει, σε περίπτωση αλλαγής της σύνθεσης του πρωτοβάθμιου δικαστικού σχηματισμού ενώπιον του οποίου το θύμα είχε καταθέσει ως μάρτυρας, δικονομικό σύστημα σύμφωνα με το οποίο ο κατηγορούμενος δύναται να αρνηθεί να συναινέσει στην ανάγνωση της κατάθεσης του θύματος, απαιτώντας την επανάληψή της, ιδίως όταν το θύμα είναι καθοριστικός μάρτυρας, του οποίου η κατάθεση είναι πιθανό να καθορίσει την αθωότητα ή την ενοχή του κατηγορουμένου.

118. Επιπλέον, εκτιμώ ότι, όταν, βάσει της εν λόγω εθνικής νομοθεσίας, ο κατηγορούμενος απαιτεί την εκ νέου εξέταση του θύματος, οι αρμόδιες εθνικές αρχές πρέπει να προβαίνουν, σύμφωνα με το άρθρο 22 της οδηγίας 2012/29, σε ατομική εκτίμηση, προκειμένου να προσδιορίζουν τις ειδικές ανάγκες του θύματος και, κατά περίπτωση, σε ποιον βαθμό το θύμα αυτό θα μπορούσε να ωφεληθεί από τα ειδικά μέτρα προστασίας που προβλέπονται στα άρθρα 23 και 24 της εν λόγω οδηγίας. Υπό αυτές τις συνθήκες, θεωρώ ότι στα εθνικά δικαστήρια εναπόκειται να διασφαλίζουν ότι τα μέτρα αυτά δεν θίγουν τον δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας, κατά την έννοια του άρθρου 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη, ούτε τα δικαιώματα της υπεράσπισης, κατά την έννοια του άρθρου του 48, παράγραφος 2.

119. Τέλος, προτείνω επίσης στο Δικαστήριο να διευκρινίσει ότι η οδηγία 2012/29 δεν απαγορεύει σε κράτος μέλος να θεσπίσει πιο αυστηρά μέτρα προστασίας όσον αφορά την εξέταση των θυμάτων στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, υπό την προϋπόθεση, ωστόσο, ότι τα μέτρα αυτά δεν θίγουν τα προαναφερθέντα θεμελιώδη δικαιώματα.

Β. Το περιεχόμενο του δικαιώματος να εκδοθεί εντός εύλογης προθεσμίας απόφαση σχετικά με την αποζημίωση του θύματος

120. Κατά το άρθρο 16 της οδηγίας 2012/29, τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε τα θύματα αξιόποινης πράξης να έχουν το δικαίωμα να εκδοθεί, στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας ή στο πλαίσιο άλλης δικαστικής διαδικασίας, εντός εύλογης προθεσμίας απόφαση για την αποζημίωσή τους από τον δράστη.

121. Λαμβάνοντας υπόψη τη διατύπωση της διάταξης αυτής, το Tribunale di Bari (πρωτοδικείο Μπάρι) εκθέτει στην απόφασή του περί παραπομπής ότι ο κατηγορούμενος θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει την επίμαχη εθνική νομοθεσία για παρελκυστικούς σκοπούς, εκμηδενίζοντας την εντός εύλογης προθεσμίας αποζημίωση του θύματος την οποία απαιτεί το άρθρο 16 της οδηγίας 2012/29. Το αιτούν δικαστήριο αναφέρει ακόμη τη δυνατότητα ενός ελιγμού που θα μπορούσε να γίνει συστηματικός και να οδηγήσει, λόγω της επιμήκυνσης της προθεσμίας, στην παραγραφή του αξιόποινου χαρακτήρα.

122. Το επιχείρημα αυτό δεν με πείθει.

123. Κατά το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη, κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικασθεί η υπόθεσή του εντός εύλογης προθεσμίας. Όπως εξέθεσα, κατά το άρθρο 52, παράγραφος 3, του Χάρτη η έννοια και η εμβέλεια του δικαιώματος αυτού είναι ίδιες με εκείνες που του αποδίδει το άρθρο 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ.

124. Από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου προκύπτει ότι η τήρηση του άρθρου 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ συνεπάγεται, κατ' αρχήν, ότι όλα τα στάδια της δικαστικής διαδικασίας, αστικής ή ποινικής φύσης, ολοκληρώνονται σε εύλογο χρονικό διάστημα, πράγμα το οποίο περιλαμβάνει τα στάδια μετά την έκδοση των αποφάσεων επί της ουσίας[63], όπως είναι η διαδικασία για την είσπραξη των δικαστικών εξόδων ή την πραγματική είσπραξη μιας απαίτησης.

125. Αν και τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να λαμβάνουν υπόψη τις απαιτήσεις αποτελεσματικότητας και οικονομίας, κρίνοντας, για παράδειγμα, ότι η συστηματική οργάνωση της συζήτησης μπορεί να αποτελέσει πρόσκομμα για την απαιτούμενη ιδιαίτερη ταχύτητα και να εμποδίσει την τήρηση εύλογης προθεσμίας[64], εντούτοις το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σημειώνει ότι η ταχύτητα της διαδικασίας αποτελεί μόνον μία από τις συνιστώσες της γενικότερης αρχής της ορθής απονομής της δικαιοσύνης[65] και ότι «το άρθρο 6[, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ] αποσκοπεί κυρίως στη διαφύλαξη των συμφερόντων της υπεράσπισης και εκείνων της ορθής απονομής της δικαιοσύνης»[66].

126. Επομένως, στο πλαίσιο της υπόθεσης της κύριας δίκης, η απαίτηση να εκδοθεί εντός εύλογης προθεσμίας απόφαση σχετικά με την αποζημίωση του θύματος δεν δύναται να επηρεάσει το περιεχόμενο των αρχών της προφορικότητας και της ευθείας και άμεσης γνώσης του υπόθεσης από τον δικαστή, η οποία είναι απαραίτητη για τον σχηματισμό της δικανικής κρίσης του τελευταίου.

127. Η προσέγγιση που υιοθετήθηκε από τον νομοθέτη της Ένωσης είναι απολύτως σύμφωνη με τις αρχές που έχει διατυπώσει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Όπως είδαμε, από τις αιτιολογικές σκέψεις 12 και 66 της οδηγίας 2012/29 προκύπτει ότι τα δικαιώματα που αυτή προβλέπει, τα οποία περιλαμβάνουν το δικαίωμα να εκδοθεί εντός εύλογης προθεσμίας απόφαση σχετικά με την αποζημίωση, δεν θίγουν τον σεβασμό των δικονομικών δικαιωμάτων του δράστη του ποινικού αδικήματος και, ειδικότερα, των δικαιωμάτων της υπεράσπισης και του δικαιώματος για δίκαιη δίκη[67].

128. Ως εκ τούτου, το δικαίωμα που αναγνωρίζεται υπέρ του θύματος στο άρθρο 16 της οδηγίας 2012/29 δεν μπορεί να επηρεάσει την αποτελεσματική απόλαυση των δικονομικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, ιδιαίτερα σε μια κατάσταση όπως η επίμαχη, όπου η σύνθεση του δικαστικού σχηματισμού ενώπιον του οποίου εξετάστηκε το θύμα άλλαξε λόγω της μετάθεσης ενός εκ

63 Αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 23ης Σεπτεμβρίου 1997, Robins κατά Ηνωμένου Βασιλείου (CE:ECHR:1997:0923JUD002241093, § 28), και της 21ης Απριλίου 1998, Estima Jorge κατά Πορτογαλίας (CE:ECHR:1998:0421JUD002455094, § 45).

64 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 23ης Νοεμβρίου 2006, Jussila κατά Φινλανδίας (CE:ECHR:2006:1123JUD007305301, § 42).

65 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 12ης Οκτωβρίου 1992, Boddaert κατά Βελγίου (CE:ECHR:1992:1012JUD001291987, § 39).

66 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 21ης Νοεμβρίου 1995, Acquaviva κατά Γαλλίας (CE:ECHR:1995:1121JUD001924891, § 66).

67 Βλ. σημείο 72 των παρουσών προτάσεων.

των δικαστών του, δηλαδή, με άλλα λόγια, λόγω επέλευσης, κατά τη διάρκεια της δίκης, ενός γεγονότος που δεν μπορεί να καταλογιστεί σε αυτόν. Σε μια τέτοια κατάσταση, δεν μπορεί να απαιτείται από τον κατηγορούμενο να παραιτηθεί από την αποτελεσματική άσκηση των δικονομικών δικαιωμάτων του με το πρόσχημα της επιτάχυνσης της δίκης προκειμένου το δικαστήριο να αποφανθεί εντός εύλογης προθεσμίας σχετικά με την οφειλόμενη στο θύμα αποζημίωση.

129. Στην υπό κρίση υπόθεση, το αιτούν δικαστήριο μνημονεύει την άποψη ότι η άρνηση εκ μέρους του κατηγορουμένου να συναινέσει στη χρήση των καταθέσεων μπορεί να αποτελέσει εσκεμμένο εμπόδιο για την ομαλή πορεία της ποινικής διαδικασίας. Ο κίνδυνος αυτός προφανώς δεν αποκλείεται. Θα πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι μεσολάβησαν σχεδόν δύο χρόνια από την πρώτη επ' ακροατηρίου συζήτηση στην οποία το θύμα εξετάστηκε για πρώτη φορά, στις 14 Απριλίου 2015, μέχρι τη δεύτερη επ' ακροατηρίου συζήτηση, στις 21 Φεβρουαρίου 2017, κατά τη διάρκεια της οποίας η υπεράσπιση ζήτησε την επανάληψη της εξέτασής του λόγω της αλλαγής στη σύνθεση του αιτούντος δικαστηρίου. Επομένως, δεν αποκλείεται ούτε ότι, λόγω του χρόνου που μεσολάβησε μεταξύ των δύο επ' ακροατηρίου συζητήσεων, οι μνήμες θα μπορούσαν να έχουν σβηστεί από το μυαλό των δύο δικαστών ενώπιον των οποίων πραγματοποιήθηκε η πρώτη εξέταση. Υπό τις συνθήκες αυτές και λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι ένας εκ των τριών δικαστών που συγκροτούσαν το αιτούν δικαστήριο αντικαταστάθηκε, θεωρώ ότι το αιτούν δικαστήριο οφείλει πρωτίστως να εγγυηθεί την τήρηση της αρχής της αμεσότητας, στη χρονική και στην τοπική της διάσταση, και να διασφαλίσει τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, επιτρέποντάς του να αρνηθεί να συναινέσει, σύμφωνα με την αρχή της εκατέρωθεν ακρόασης και παρουσία όλων των μελών του δικαστικού σχηματισμού, στην ανάγνωση των καταθέσεων που είναι πιθανό να στηρίξουν την καταδίκη του.

130. Λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία αυτά, προτείνω, επομένως, στο Δικαστήριο να αποφανθεί ότι το άρθρο 16 της οδηγίας 2012/29 δεν αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία η οποία, σε νομικό σύστημα όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, προβλέπει, σε περίπτωση αλλαγής της σύνθεσης του δικαστικού σχηματισμού ενώπιον του οποίου το θύμα είχε καταθέσει ως μάρτυρας, ένα δικονομικό σύστημα σύμφωνα με το οποίο ο κατηγορούμενος δύναται να αρνηθεί να συναινέσει στην ανάγνωση της κατάθεσης του θύματος, απαιτώντας την επανάληψή της, ιδίως όταν το θύμα είναι καθοριστικός μάρτυρας του οποίου η κατάθεση είναι πιθανό να καθορίσει την αθωότητα ή την ενοχή του κατηγορουμένου.

VI. Πρόταση

131. Λαμβανομένων υπόψη όλων των ανωτέρω εκτιμήσεων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο προδικαστικό ερώτημα του Tribunale di Bari (πρωτοδικείου Μπάρι, Ιταλία) ως εξής:

1) Τα άρθρα 16 και 18 της οδηγίας 2012/29/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2012, για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας και για την αντικατάσταση της απόφασης-πλαισίου 2001/220/ΔΕΥ, πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν αντιτίθενται σε εθνική νομοθεσία η οποία, σε νομικό σύστημα όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, προβλέπει, σε περίπτωση αλλαγής της σύνθεσης του δικαστικού σχηματισμού ενώπιον του οποίου το θύμα είχε καταθέσει ως μάρτυρας, ένα δικονομικό σύστημα σύμφωνα με το οποίο ο κατηγορούμενος δύναται να αρνηθεί να συναινέσει στην ανάγνωση της κατάθεσης του θύματος, απαιτώντας την επανάληψή της, ιδίως όταν το θύμα είναι καθοριστικός μάρτυρας του οποίου η κατάθεση είναι πιθανό να καθορίσει την αθωότητα ή την ενοχή του κατηγορουμένου.

   Όταν, βάσει της εθνικής αυτής νομοθεσίας, ο κατηγορούμενος απαιτεί την εκ νέου εξέταση του θύματος, οι αρμόδιες εθνικές αρχές πρέπει να προβαίνουν, σύμφωνα με το άρθρο 22 της οδηγίας 2012/29, σε ατομική αξιολόγηση για να καθορίζουν τις ειδικές ανάγκες του θύματος και, κατά περίπτωση, τον βαθμό στον οποίο το θύμα θα μπορούσε να ωφεληθεί από τα ειδικά μέτρα

προστασίας που προβλέπονται στα άρθρα 23 και 24 της εν λόγω οδηγίας. Υπό τις συνθήκες αυτές, στα εθνικά δικαστήρια εναπόκειται να διασφαλίζουν ότι τα μέτρα αυτά δεν θίγουν τον δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας, κατά την έννοια του άρθρου 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη, ούτε τα δικαιώματα της υπεράσπισης, κατά την έννοια του άρθρου του 48, παράγραφος 2.

2) Η οδηγία 2012/29 δεν εμποδίζει κράτος μέλος να θεσπίσει πιο αυστηρά μέτρα προστασίας σχετικά με την εξέταση των θυμάτων κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, υπό την προϋπόθεση, ωστόσο, ότι τα μέτρα αυτά δεν θίγουν τα εν λόγω θεμελιώδη δικαιώματα.